
katsaus

Yliopistodepressio

Psykiatria paradigmanvaihdon edessä

Arvot, asenteet ja sosiaalipolitiikka

Väkivaltaviihteen vaikutuksesta

Eurooppa 1980-luvulla

KRIITTINEN
KORKEAKOULU

3.1984

12. (24.) vuosikerta
Kuusi numeroa vuodessa.

Julkaisija

Kriittisen korkeakoulun kannatusyhdistys ry.

Toimisto

Meritullink. 9 A 15, Helsinki 17
ma-pe klo 9-16. P. 661 925

Toimittajat

Antti-Veikko Perheentupa, päätoimittaja
Matti Heikkilä
Kaarina Vartia
Timo Peedu, taitto

Tilaukset vuodelle 1984

maksamalla 60 mk / vuosikerta ps-tilille 715 56-0

Irtolumerot

4 12 mk: Suomalainen Kirjakauppa, Porthanian paperikauppa, Kasvisravintola ja Suomen Luonnonsuojelun Tuki Helsingissä ja Oulussa. *Osoitteenmuutokset ja jalkitilaukset toimiston osoitteella.*

**KRIITTINEN
KORKEAKOULU**

*Osoite: Meritullink. 9 A 15, Helsinki 17
Puhelin: 661 925*

on sitoutumaton, opetusministeriön tukema, avoimen yliopiston ideaa toteuttava kulttuurikeskus. Toiminta alkoi vuonna 1968.

Kriittinen korkeakoulu pyrkii

- tarjoamaan tietoja ja virikkeitä kaikille, jotka ovat kiinnostuneita aikamme ongelmista,*
- järjestämään kiinnostuneille mahdollisuuksia itsensä ja ympäristönsä kehittämiseen,*
- edistämään sellaisen tiedon syntymistä ja kehittymistä, joka antaa uusia näkökulmia todellisuuden ymmärtämiseen sekä*
- tarjoamaan mahdollisuuksia eri aatteiden, oppien ja mielipiteiden kohtaamiselle.*

Sihteeristö:

Antti-Veikko Perheentupa

- toiminnan yleinen suunnittelu*

Markku Graae

Mariti Tuomola

- Ihmisten kasvun seminaari ja ohjelman suunnittelu*

Pirkko-Liisa Onnismäe

Britt-Marie Timperi

Ritva Winter

- sosiaalipedagoginen keskus*

Asta Haapalainen

Terttu Lemström

- toimisto*

Matti Heikkilä

Kaarina Vartia

- Katsaus*

Kriittisen korkeakoulun kannatusyhdistys ry:n jäseneksi voi liittyä maksamalla jäsenmaksun 20 mk / vuosi (tai ainaisjäsenmaksun 300 mk ps-tilille 715 56-0).

SISÄLTÖ:

ANTTI-VEIKKO PERHEENTUPA:

Yliopistodepressio

3

CLAES ANDERSSON:

Psykiatria paradigmanvaihdoksen edessä

4

MARTTI HÄIKIÖ:

Eurooppa 1980-luvulla

10

KAARINA VARTIA:

Veden tutkiskelua ja keskustelua hydrologi Esko Kuusiston kanssa

13

ERKKI HAARANEN:

Kehitys — utopioiden vai elämän tarkoituksen toteutumista

17

KEIJO KULHA:

Väkivalta viihteenä

21

RITVA PÖLÖNEN:

Väkivaltaviihteen vaikutuksista

22

MATTI HEIKKILÄ:

Arvot, asenteet ja sosiaalipolitiikka

25

Yliopistodepressio

Korkeakouluysteisöt ovat kykenemättömiä arvioimaan omaa tilaansa. Tämä ilmenee parhaiten siitä, miten kärkeästi ne siirtävät syyn ongelmiinsa ulkopuolisille tekijöille: opetusministeriön vallankäytölle, määrärahojen vähäisyyteen, tieteellisen työn riittämättömyyteen arvostukseen. Korkeakoulujen omaa osuutta vaikeuksiin ei kysellä.

Akateemikko Oiva Ketosen asiasta käyttämä puheenvuoro (Suomen Kuvalehti 20—21/84) sisältää mielenkiintoisen näkökulman. Hän puhuu yhteisöllisestä depressiosta yliopistoissa. Näkökulma on antoisa sekä tässä erityistapauksessa että yhteisöllisyyttä ajatellen yleisemminkin. Lamaannuttavassa masennuksessa ei yksityisen ihmisen kohdalla suinkaan ole kysymys vain voimien loppumisesta ylivoimaisessa elämäntilanteesta. Taustalla on yleensä sisäinen ristiriita, jossa toivotodellisuus on toivottoman kaukana koetusta todellisuudesta. Ratkaisuna on joko maaninen tarrautuminen toiveisiin kieltäytymällä koetun tilanteen hyväksymisestä taikka lamaantunut suostuminen toivottomuuteen. Nämä käyttäytymismuodot — jotka usein vuorottelevat — ovat nimenomaan ratkaisuja, joista ei hevillä haluta luopua. Tämä on mahdollista kieltäytymällä näkemästä mitään mahdollisuutta itse vaikuttaa tilaansa. Kaikki syy on sijoitettava ulkopuolisiin tekijöihin.

Yhteisödepressiossa tilanne on sikäli erikoinen, että maaninen epärealistisuus ja masennus voivat vallita samaan aikaan. Ne vain jakaantuvat eri henkilöiden tai henkilöstöryhmien edustettaviksi. Toiveiden epätodellisuudessa elävät yleensä toiminnan johtohenkilöt, suunnittelijat taikka ne, joiden tehtävänä on edustaa yhteisöä ulospäin. Masennus jää niiden kannettavaksi, joiden tulisi toteuttaa tavoitteita käytännössä. Vääristymä on muodostunut sitä vaikeammaksi, mitä heikomaksi kontakti näiden yhteisön kahden ääripään välillä on ohentunut. Avoimen ja kriittisen sisäisen keskustelun arvostus ja määrätietoinen ylläpitäminen on ainoa tehokas keino kehityksen estämiseen.

Akateemikko Ketosen arvion mukaan yliopistomaailman kriittisyydessä itseään koh-

taan on paljon toivomisen varaa. Viime kädessä kysymys lienee tiedeyhteisöjen perinnäisestä suhtautumisesta tehtävänsä ja sen toteutumisen ulkoiseen valvontaan. Tieteellisen totuuden etsiminen ja tieteelliseen ajatteluun valmentaminen ovat niin vaativia pyrkimyksiä, ettei millään ulkopuolisella mahdollista voida katsoa riittävän edellytyksiä työn tuloksellisuuden arviointiin. Tieteellisen työn ja siihen valmentamisen tulee voida toteutua sen omista sisäisistä lähtökohdista käsin. Tämä epäilemättä sinänsä oikea periaate voi kuitenkin toteutua vain terveessä, sisäisesti avoimessa ja todellisuuden muuttumiselle herkässä yliopistomaailmassa.

Nykyajan ihmisen kehittämä kaiken hallitsemisen ja tietämisen maaninen toiveuni, todellinen hybris, lienee huipentunut runsas vuosikymmen sitten. Sen jälkeen on monessa suhteessa jouduttu palaamaan paljon vaatimattomammalle toivetasolle. Käytännön tasolla tämä tavoitteiden tarkistaminen on kuitenkin edennyt vain hitaasti ja vaivalloisesti. Kaikki yhteiskunnan osasektorit pyrkivät pitämään kiinni omistaan, jotka käsittävät jo saavutetun lisäksi myös itse asetetut tavoitteet. Yliopistolaitoksen kohdalla näyttää siltä, että uudenlaisen todellisuuden kohtaaminen on tuskin päässyt edes alkuun.

Tilannetta arvosteltaessa on tietenkin toisaalta muistettava, että juuri yliopistomaailmaan nykykulttuuri on sijoittanut kaikkein epärealistisimmat toiveensa sekä tiedon lisäämisen että kouluksen kehittämisen muodossa. Äärimmäistä kerettiläisyyttä edustaa edelleen väittämä, että nykyisen kaltainen tiedon lisääminen ei ratkaise ongelmiamme vaan pikemminkin niitä paisuttaa tai että akateemisesta koulutuksesta on muodostunut käenpoika yhteisessä pesässämme. Jos yliopistot olisivat todella avoimia hengenviljelyn keskuksia, näiden kysymysten tulisi olla keskeisessä asemassa niiden sisäistä keskustelua käytäessä.

A-V.P.

Claes Andersson

Psykiatria paradigmanvaihdon edessä

Aion seuraavassa tuoda esiin joitakin uusia ja toivottavasti myös keskustelua herättäviä hieman provokatiivisia ajatuksia tänä päivänä vallitsevista käsityksistä sairauden olemuksesta ja sen fenomenologiasta, ja näiden perusnäkemysten käytännön sovelutuksista ja organisatorisista seurauksista. Yritän myös hahmottaa joitain uusia ja mielestäni epistemologisesti aivan ratkaisevalla tavalla eroavia näkemyksiä, jotka sovellettuina — käsitykseni mukaan — merkitsevät jotain ratkaisevasti ja radikaalisti uutta nimenomaan käytännön soveltuvuuden tasolla, itse hoitotyön ja myöskin koko hoito-organisaation kannalta.

Perusambitioni on löytää psyykkiseen sairauteen sellainen lähestymistapa, jossa yhdistyisi humanistinen perusnäkemys ja se uusi teoreettinen ja empiirinen tieto, joka on psykiatrian alalla räjähdysmäisesti kasvanut ja rikastunut viimeisen parinkymmenen vuoden aikana. Humanistisella perusnäkemyksellä tarkoitan sellaista näkemystä jonka keskeinen pyrkimys on maksimoida ”ihmisen hyvää” — the good of man — elikkä pyrkimys kaikkeen sellaiseen, joka edistää ihmisen hyvinvointia ja hänen mahdollisuuttaan toteuttaa potentiaaliset luovat kykynsä vapaana autoritaarisista rajoituksista ja aineellisesta puutteesta.

Georg Henrik von Wrightia lainaten haluan korostaa, että tämän päivän humanismin, joka asettaa yksityisen ihmisen tarpeet

ja elämänlaadun etusijalle, tulisi entistä painokkaammin korostaa ihmisten välisen solidaarisuuden merkitystä, joskus jopa yksityisen ihmisen itsensä toteuttamisen kustannuksella. Nämä kaksi aspektia — yksilön itsensä toteuttaminen ja ihmisten välinen solidaarisuus eivät välttämättä ole toisilleen antagonistisia. Itse asiassa humanistisen näkemyksen tarkoitus ei voi olla muu, kuin että kaikki yksityiset ihmiset yhteisössä kokevat elämänsä mahdollisimman rikkaaksi ja mielekkääksi.

Humanistinen elämänsäsenne voi tietenkin merkitä myös dynaamista, taistelevaa elämänsäsennettä. Sen tulisi olla kriittinen kannanotto ja oppositioasenne jähmettyynyttä ja rajoittavaa poliittista ja yhteiskunnallista valvankäyttöä vastaan — taistelua tällaisen valvankäytön väärää legitimaatiota vastaan. Ja tämä taistelu on käytävä samanaikaisesti sekä vanhaa, aikansa elänyttä järjestystä vastaan, sekä uusia vallan keskittymispyrkimyksiä vastaan, heti kun näissä ilmenee itseriittoisuuden, vallan väärinkäytön ja formalismin oireita. Meidän yhteiskunnassamme esimerkkinä on tukahduttava valtiollinen tai kunnallinen byrokraatia tai sotilaallis-teknokraattinen valvakeskittymä.

Taisteleva humanistinen asenne joutuu aina kaksinkertaiseen konfliktiin: taisteluun vanhaa ja jähmettynyttä vastaan, sekä uusia vallanhimoisia eliittejä vastaan.

Tämänhetkisen psykiatrian ihmiskäsitys

On mielestäni aivan selvää, että 50-luvulla on tapahtunut painopisteen siirtyminen deskriptiivisesta, biologisesti orientoituneesta, ns. kraepeliniläisestä sairauskäsityksestä kohti psykoanalyttistä tai eksistenssianalyttistä tapaa hahmotella ihmisen sisäistä psyykkistä maailmaa ja siinä esiintyviä vääristymiä merkitsi suurta muutosta kohti inhimillisempää ja empaattisempaa psykiatrista hoitokäytäntöä. Kraepeliniläinen mekanistinen malli, missä ihmisten käyttäytymistä tarkkailtiin ulkoapäin ja näiden havaintojen perusteella niputettiin poikkeavat käyttäytymismallit sopiviin diagnostisiin karsinoihin on tieteellisyyden nimissä legitimoinut sen esineellistävän ja kustodiaalisen hoitomallin joka vallitsi — ja jossain suurissa melisairaaloissa edelleen vallitsee — ja jonka turvin esim. ylisuurten lääkeannosten sekä suljettujen ovien taakse tel-

keäminen on tapahtunut — ja edelleen tapahtuu. Tämä kvasi-tieteellinen peruskäsite on myös ollut perustana ihmisten luokiteluun ”terveisiin” ja ”sairaisiin”. Se on etäännyttänyt hoitavia ja hoidettavia toisistaan ja tehokkaasti estänyt sen keskinäisen ymmärtämyksen syntymistä, jonka tulisi olla perustana kaikelle psykiatriselle hoitotyölle.

Mutta sitä seurannut yksilökeskeinen psykoanalyttinen perusnäkemys ei myöskään ole vailla vakavia puutteita. Tosin se kunnioittaa ja pyrkii syvällisellä tavalla ymmärtämään ihmisen sisäistä maailmaa ja ihmisen kokemuksellista todellisuutta, mutta se korostaa intrapsyykkistä yksilöllistä näkemystä tavalla, joka on estänyt näkemästä ihmistä vuorovaikutuksellisessa yhteydessä. Yhteisö- ja myös yhteiskunta-aspektit ovat jääneet liian vähälle huomiolle. Yltiöyksilöllinen psykoanalyttinen näkemys ja sen tuoma ymmärrys ja tieto ihmisen psyykestä ovat myöskin osoittautuneet melko hankaliksi käyttää silloin kun on pyritty kehittämään hoitoyhteisöjä demokraattiseen ja vuorovaikutuskeskeiseen suuntaan, tai silloin kun on yritetty kehittää kunnallista avohoitojärjestelmää, missä resurssit eivät riitä — eivätkä tule koskaan riittämään — psykoanalyttisen intensiivihoidon toteuttamiseksi — ja missä ihmiset psyykkisen sairautensa luonteesta johtuen yleensä huonosti soveltuvat nimenomaan klassiseen psykoanalyttiseen hoitoon.

Myöskin ns. eksistenssianalyttisessä perusnäkemyksessä — jota Suomessa on edustanut Therapie-säätiö (missä itsekin olen saanut terapeutin koulutukseni) — on yksilöllinen näkemys ollut keskeinen. Tosin yhteisölliset ja yhteiskunnalliset näkemykset on sillä tavalla pidetty tärkeinä, että on ymmärretty psyykkisesti sairastuneen ihmisen sairautensa kautta ilmaisevan omalla vääristyneellä ja epätoivoisella tavallaan nimenomaan yhteisössä ja yhteiskunnassa vallitsevia epäoikeudenmukaisuuksia. Sairastuva ihminen on nähty eräänlaisena sijaiskärsijänä, jonka sairaudesta käsin — ihmisen kärsimyksen syvällisestä ymmärtämisestä ja myötäelämisestä käsin — voidaan ymmärtää jotain olennaista yhteisöjen ja koko yhteiskunnan kätkeytyä ja torjutusta patologiasta.

Lainkaan väheksymättä sitä syvällistä ja humanisoivaa uutta perustietoa jota sekä ns. klassinen freudilainen näkemys että terapia-
alainnen näkemys ovat tuoneet meidän ta-
paamme hahmottaa, tajuta ja myös hoidolli-
sesti auttaa kärsiviä ihmisiä, haluan tässä yh-

teydessä kuitenkin esittää eräitä kriittisiä näkökantoja niistä.

Ja tässä tulenkin siihen epistemologisen perusristiriitaan, josta alussa mainitsin. Epistemologialla tarkoitan niitä perussääntöjä tai ajattelun perusmalleja jotka määräävät perusnäkemysemme ihmisestä ja hänen käyttäytymisestään.

Syyllisyyden sijoittaminen

Vielä 1950-luvun lopussa eräs psykoanalyysin kaikkein nerokkaimpiin ja syvällisimmin oivaltaviin kuuluva Frieda Fromm-Reichmann introdusoi käsitteen ”skitsofreeninen äiti”. Tällä hän tarkoitti sitä, että eräs skitsofrenian keskeisiä etiologisia tekijöitä olisi löydettävissä tietäntyyppisestä äidin persoonallisuudesta. Se toimii tavalla, joka johtaa lapsen sairastumiseen skitsofreniaan. Tämä tapa hahmottaa inhimillistä käyttäytymistä lineaarisen syy-seuraus -ajattelun kautta oli leimaa-antavaa myös 60-luvun monelle ns. anti-psykiatriselle keskushahmolle, kuten Laingille ja Franco Basaglialle. Nähtiin — joko eksplisiittisesti tai implisiittisesti — että nuoren ihmisen sairastuminen oli seurausta ”pahasta” (joskaan ei tietoisesti ”pahasta”) vanhempien vaikutuksesta. Myöskin therapeialainen näkemys potilaasta sijaiskärsijänä tai yhteisön uhrina ainakin peitellysti sisältää syytöksen niitä kohtaan, jotka ovat eläneet tiheässä vuorovaikutuksessa sairastuneen ihmisen kanssa.

Tämä on käsitykseni mukaan ollut — ja on edelleen — eräänlainen syntipukkiajatteluun johtava hahmotustapa, jonka negatiiviset vaikutukset ovat olleet hoitotyössä syvästi epäterapeuttisia ja monella tavalla tuhoisia. ”Paha” ja ”syyllisyys” on sijoitettu sairaan ihmisen lähiyhteisöön, tai — hieman abstraktisemmin — pahan yhteiskunnan niskoille.

Tästä on usein käytännön hoitotyössä ollut seurauksena, että hoitava henkilö tai hoitotiimi on (usein tiedostamatta) kokeneet itsensä jonkinlaisena ”pelastajana”, pahojen lähiomaisten hyvänä substituuttina tai pelastajana ”pahasta yhteiskunnasta”. Tämä taas on johtanut siihen, että esim. nuoren skitsofreniaa sairastavan perheen niskoille on kaadettu, tietoisesti tai tiedostamatta, vielä enemmän syyllisyyttä, itsesyytöksiä. Tämän mukana myös lujaa vastustusta positiiviseen yhteistyöhön, joka olisi ollut perusedellytyksenä patologisen vuorovaikutusverkoston

muuttumiseen vähemmän patologiseksi.

Sairautta ylläpitävä hoito?

Psykoanalyytinen yksilökeskeinen ajattelu sisältää usein sen käsityksen, että kunhan sairas ihminen tiedostaa oman psyykkisen tilansa ja oppii ymmärtämään piilotajuisia motiivejaan, tästä enemmän tai vähemmän automaattisesti seuraa, että ihminen eheytyy ja hänen psyykkinen ahdistuksensa ja oireensa lieventyvät.

Tämä on kuitenkin vähintään kyseenalainen asia. Näin saattaa tietenkin käydä, mutta ei ole harvinaista että pitkä ja intensiivinen psykoanalyytinen hoidosuhde, siihen kuuluvine regressioineen ja riippuvuuksineen, itse asiassa alkaa toimia sairaan ihmisen patologian ylläpitäjänä. Näin saattaa tapahtua myös pitkäaikaisessa perheterapiassa.

Olen itse ollut mukana pitkäaikaisissa yksilö- ja perheterapioissa missä muutaman vuoden syvästi ymmärtävän ja potilasta aidosti kunnioittavan hoidon jälkeen on tiedostaminen ja itseymmärrys kyllä lisääntynyt, mutta vaikeat ja ihmistä invalidisoivat oireet ovat jäljellä.

Voidaan mielestäni perustellusti kysyä, onko sellainen hoito tarkoituksenmukaista? Aiheutetaanko sillä enemmän haittaa kuin hyötyä?

Kokemukseni mukaan on myöskin olemassa melkoinen joukko kärsiviä ihmisiä — ajattelen esim. eräitä vaikeita persoonallisuushäiriöitä kuten rajatilapotilaita tai vaikeasta alkoholi- tai huumeongelmasta kärsiviä ihmisiä, jotka kiertävät mielen terveystoimistot, yksityisterapeutit, sairaalat ja A-klinikat ja joita todellakin kaikki hoitotahot vilpittömästi pyrkivät auttamaan. Kuitenkin joudutaan toteamaan, että koko hoitokierre ainoastaan ylläpitää näiden ihmisten muuttumattomuutta, itsetuhoa ja patologiaa. Siis: tietäntyyppiseen lineaariseen syy-seuraus -ajatteluun perustuva hoitomalli saattaa toimia sairauden ylläpitämisen takeena!

Lineaarinen ajattelumalli, siis tapa hahmottaa asioita niin että A on seurausta B:stä, että nuori ihminen sairastuu koska hänen vanhempansa ovat käyttäytymisellään ”aiheuttaneet” sairauden, tai että perheessä lapsi oireilee koska hän tällä tavalla luulee estävänsä vanhempien eron, asettaa helposti terapeutin myös sellaiseen sidottuun positioon, että hänen mahdollisuutensa auttaa samalla

häviää. Hän joutuu osalliseksi samaan taisteluun ja dualistiseen vastakkainasetteluun, jonka eräänä ilmenemismuotoja juuri sairaus tai oireilu toimii. Täten terapeutti menettää mahdollisuuden neutraalisuuteen, joka olisi patologisen systeemin muuttumisen ainoa antoisa positio.

Systeemikeskeinen peruskäsitelmä

Mitä sitten lineaarisen ja dualistisen epistemologian tilalle?

Henkilökohtaisesti näkisin että viime vuosikymmenien aikana esille noussut systeemikeskeinen peruskäsitelmä on tuonut mukanaan jotain ratkaisevaa uutta ja todella kumouksellista tapaa hahmottaa inhimillistä käyttäytymistä ja koko sairauskäsitettä.

Tämä uusi käsitelmä on kehittynyt 50-luvun loppupuolella alunperin USA:ssa ns. Palo Alto -tutkimusryhmässä. Sen johtavia hahmoja ovat olleet Gregory Bateson, ja myöhemmin sellaiset perheterapian uudistajat kuin Minuchin, Bowen, Whitaker, Haley, Milton Erickson, Ackerman ja ns. Milanon koulukunta, keskushahmoina Selvini Palazoli, Boscolo ja Cecchini.

Bateson-ryhmän teoreettinen lähtökohta oli Bertrand Russellin teoria ns. Loogisista Tyypeistä, jonka mukaan kaikki kommunikaatiossa tapahtuvat viestit sisältävät väittämän sekä väittämän tästä väittämästä. Kaikessa kommunikaatiossa on samanaikaisesti olemassa hierarkkisesti järjestäytynyt viestien abstraktiotaso ja tämä hierarkkinen järjestelmä estää eritasoisten viestien kohtaamisen. Ei siis ole olemassa mitään yksitasoista, yksinkertaista kommunikaatiota, vaan jokainen viesti vahvistetaan toisella viestillä, joka toimii toisella abstraktiotasolla. Jos nämä eritasoiset viestit käsitellään saman tason viesteiksi, syntyy itsensä kumoava tilanne, eli paradoksi, tyyppiä ”Älä tottele minua!”, tai ”Kaikki väittämät tässä ilmoitustaululla ovat vääriä”. Haley mukaan, nojautuen Russellin Teoriaan Loogisista Tyypeistä, perheessä missä tätä abstraktiotasojen eroja ei kunnioiteta syntyy kaksoisistova, paradoksaalinen kommunikaatio, jota kukaan perheenjäsenistä ei pysty lopettamaan.

Systeemikeskeinen ajattelu on hylännyt lineaarisen kausaaliajattelun (tyyppiä A johtuu B:stä) ja korvaa sen sirkulaarisella ajattelulla. Tämä tarkoittaa, että pyritään näkemään esim. perhe tai ryhmä tai yhteisö erään-

laisena ekologisena tasapainojärjestelmänä, missä jonkin osan tai jäsenen toiminta tai muuttuminen vaikuttaa koko systeemin kaikkiin muihin jäseniin. Ne vuorostaan käyttäytyvät tavalla, joka vaikuttaa siihen jäseneseen joka pani alulle muutoksen systeemissä.

Sirkulaarinen ajatustapa ja sen sovellutus terapiaan tarkoittaa sitä, että paradoksaaliseen umpioon lukkiutunut kommunikaatio sekä metakommunikaatio eli kommunikaatio kommunikaation sisällöstä taas käy mahdolliseksi.

Sirkulaarinen eli ekosysteeminen ajattelu-tapa ei ole mikään uusi keksintö. Se on keskeisenä esimerkiksi buddhalaisessa ja Aikido-filosofiassa. Ekologinen ajattelu on myös leimaa-antavana intiaanien panteistisessa uskonnossa, jossa luontoa kunnioitetaan ja ihmistä pidetään luonnon osana — ei kuten meillä, sen herrana ja riistäjänä.

Uuden ajattelun anti

Systeemikeskeinen käsitelmä on mullistava sekä sairauksien perushahmottamisessa että hoitotyössä. Ensinnäkin sellaiset käsitteet kuin syyllisyys ja sairauden aiheuttaja menettävät merkityksensä. Samalla kadottavat lineaarisen ajattelun mukanaan tuomat dualistiset asetelmat kuten hyvä ja paha, terve ja sairas stigmatisoivan ja diskriminoivan laatuksensa.

Toinen systeemikeskeisen lähestymistavan pääperiaatteita on pyrkimys tulkita ja konnotoida kaikki käyttäytyminen positiivisin termein. Esim. perheissä pätee varmasti Harold Searsin väite, että kaikki lasten vanhemmat alun perin ovat halunneet lapsilleen hyvää ja myös pyrkineet toimimaan lapsen edun mukaisesti. Minulla on se käsitys että kaikkein vääristyneimmässäkin perheessä tai yhteisössä, vaikka se tuottaisi joillekin jäsenilleen sairautta ja kärsimystä, aina piilee potentiaalinen voima ja mahdollisuus uudistumiseen ja positiiviseen muuttumiseen. Se ettei mikään muutu johtuu, ei kenenkään pahuudesta, vaan perheen tai yhteisön jäsenten kykenemättömyydestä nähdä ja ymmärtää miten systeemi toimii ja minkälainen on oman toiminnan ja käyttäytymisen merkitys ja osuus tässä kokonaisuudessa.

Positiivisen hahmottamisen eli myönteisen konnotaation terapeutin merkitys on käytännön hoitotyössä aivan ratkaisevaa. Ajatellaamme vaikkapa perhettä, jossa ongelmana

on murrosikäisen lapsen poikkeavaksi tai hankalaksi koettu käyttäytyminen. Vanhan lineaarisen ajattelun mukaan olisi lähdetty etsimään syytä ja myöskin syyllistä lapsen käyttäytymiseen — ja ehkäpä havaittu että äiti tarvitsee lapsensa avuttomuutta oman uhkaavan yksinäisyytensä suojaksi ja että hän on liiallisella sitomisella ja ylihuolehtivuudella estänyt lapsen normaalia kasvuprosessia jne. Perheen toimintaa ja tilannetta positiivisesti konnotoimalla, esimerkiksi korostamalla äidin aitoa kiintymystä ja tarvetta huolehtia lapsestaan sekä hahmottamalla lapsen käyttäytymistä luonnollisena pyrkimyksenä aikuistua ja itsenäistyä, voi terapeutti, asettumatta kenenkään puolelle tai kehtään vastaan, aktivoida perheen latentteja kasvun ja rakkauden voimia samalla kun kaikissa perheenjäsenissä itävät ahdistuksen, itesyytösten, pätemättömyyden, epäonnistumisen ja syyllisyyden tunteet ehkä ratkaisevalla tavalla helpottuvat.

Yleensäkin positiivisten, turmeltumattomien ja luovien puolien korostaminen on psykiatriassa — ja lääketieteessä yleensäkin — usein jäänyt oire- ja sairauskeskeisen ajattelun varjoon. Kärsiminen, uhrina oleminen ja negatiivisten seikkojen painottaminen, myönteisten ja eheyttävien seikkojen sijasta on ehkä ymmärrettävissä, koska ihmiset yleensä hakevat apua, tai joutuvat hoitotilanteeseen jossain vaikeassa ahdinko- tai kriisitilanteessa.

Se että tosiaan näin tapahtuu psykiatriassa voidaan helposti testata esimerkiksi kirjoittamalla itsestään ja omasta elämästään tyypillinen psykiatrinen sairaskertomus. Siinä yleensä kirjataan mahdolliset suvussa esiintyneet taudit tai tragediat. Sen jälkeen siirrytään varhaislapsuuteen, missä kaikki sairaudet ja onnettomuudet tarkasti noteerataan. Tätä rataa jatketaan sitten kronologisesti, tähän päivään saakka. Kun sitten lukee tätä tautien, epäonnistumien ja menetysten yhteenvetoa on todella vaikea tunnistaa oma elämänsä tästä kertomuksesta. Kuitenkin jokaisen ihmisen elämän mahtuu myös runsaasti myönteisiä kokemuksia, hyviä ihmissuhteita, kokemuksia onnistumisesta ja hyväksytyksi tulemisesta. Näitä tulisi painottaa.

Sirkulaarinen systeemikeskeinen ajattelu ei sovellu pelkästään perheiden tai ryhmien hoitoon, vaan se on perusteellinen paradigma-vaihdos jonka omaksuminen ulottuu kaikkien inhimilliseen elämään ja käyttäytymiseen.

Sirkulaarinen ajattelu taiteessa

Itse asiassa esimerkiksi kirjallisuudessa ja teatterissa löytyy runsaasti systeemijattelua edustavia esimerkkejä, kuten Tsehovin näytelmät, missä sirkulaarinen ajattelu on silmiinpistävää. Siinä on aina peruskysymyksenä ”Kun A sanoo tai tekee jotain B:lle, mitä tapahtuu silloin C:lle ja D:lle”. Ja kirjallisuudessa esimerkiksi Lawrence Durrelin Aleksandria-kvartetti on hyvä esimerkki yrityksestä hahmottaa kokonaisvaltainen näkemys yhteisön tapahtumista, siirtämällä näkevä silmä eli tajunnan fokus vuoronperään kirjojen eri päähenkilöihin.

Kyseessä on siis vanha-uusi tapa hahmottaa todellisuutta ja saada käyttöön ikivanhaa ihmiskunnan viisautta ja oivallusta haaksirikoutuneeseen länsimaiseen teknokulttuuriimme joka on jo liian kauan tarkastellut inhimillistä käyttäytymistä mekanistisen luonnontieteellisen syy-seuraus-ajattelun pohjalta. Ja tuloksena on ollut mekanistinen ja ihmisiä eristävä ja pirstova sairauskäsitys ja hoito-organisaatio.

Sairaus viestinä

Tämän jälkeen haluan hieman käsitellä ajatusta ”*Sairaus viestinä*”. Viitaten siihen mitä olen edellä sanonut, haluaisin korostaa seuraavia näkökohtia:

- on ensisijaisen tärkeätä pyrkiä ymmärtämään minkälaisen kommunikaatio- tai suhdeverkoston puitteissa tietty inhimillinen käyttäytyminen ilmenee, mitä tämä käyttäytyminen palvelee tässä verkostossa.
- on ensisijaisen tärkeätä jättää sikseen kaikki spekulatiot siitä kenen tai keiden muiden ihmisten käyttäytymisen ”sairauksena” tämä käyttäytyminen on syntynyt tai se on ”valittu”.
- on luovuttava ajatuksesta, että ”sairas” ihminen on uhrin tai sijaikärsijän asemassa, ei sen vuoksi ettei meidän myötätuntomme olisi kärsivän ihmisen puolella, vaan koska se lukitsee meidät hedelmättömään ja sairautta ylläpitävään syytösten ja syyllisyyksien suohon.
- on ensisijaisen tärkeätä, terapeutina toimiessamme, että säilytämme neutraalin positiomme, joka mahdollistaa vuorovaikutusjärjestelmän näkemisen ja hahmottamisen kokonaisuutena, ei ainos-

taan yhden sen sairaimman jäsenen näkökulmasta. Jos epäonnistumme tässä huomaamme helposti joutuneemme systeemin sisäisen patologian osaseksi ja yhteisen patologian ylläpitäjäksi.

- on ensisijaisen tärkeätä välttää kaikkea sellaista toimintaa tai tulkintaa, joka on omiaan lisäämään syyllisyyttä ja ahdistusta perheessä tai yhteisössä. Vaikeimmissakin tilanteissa on aina löydettävissä positiivinen lähtökohta asioiden hahmottamiseen.
- on aina luotettava siihen että jokaisessa ihmisessä ja jokaisessa perheessä ja yhteisössä on olemassa positiivisiin muutoksiin kykeneviä voimia. Hoitotyön keskeinen tehtävä on aktivoida nämä kasvun, rakkauden ja eheytyksen potentiaaliset voimat.

Mutta miksi minä nyt niin voimakkaasti korostan systeemikeskeisen, sirkulaarisen perusajattelun tärkeyttä? Eikö Suomessa tehdä tuloksellista ja hyvää hoitotyötä niin sairaaloissa kuin avohoitopisteissäkin? Eikö pitkäaikainen psykoanalyttinen hoito kuitenkin ole ainoa tapa auttaa ihmistä syvälliseen ja pysyvään muutokseen ja henkiseen kasvuun?

Tarkoitukseni ei ole mitätöidä aikaisempia ajatusmalleja ja vielä vähemmän asettaa kyseenalaiseksi niitä taitavia terapeutteja jotka uurastavat kärsivien ihmisten auttamiseksi.

Tarkoitukseni on lähinnä tuoda julki vaihtoehtoinen ajatusmalli, jonka sovellettuna olen kokenut hedelmälliseksi ja yllättävän käyttökelpoiseksi ja tulokselliseksi.

Ja tottakai olen sitä mieltä, että jotkut ihmiset voivat saada syvällistä ja pysyvää apua pitkästä analyttisestä terapiasta. Siitäähän ei ole epäilystäkään. Tämä hoitomuoto soveltuu vain liian harvalle, koska kaikki ihmiset eivät kestä sitä ja koska se on voimakasta motivaatiota ja myös paljon rahaa vaativaa.

Sen sijaan systeemikeskeinen ajattelu asettaa mielestäni vakavia haasteita meidän nykyiselle, vielä niin sairaalakeskeiselle hoitoorganisaatiollemme.

Ovatko pitkät hoitojaksot psykiatrisissa sairaaloissa yleensäkin perusteltuja? Eivätkö niiden sosiaaliset ja stigmatisoivat haittavaikutukset ole kohtuuttoman rasittavia? Eikö pitkä sairaalahoido usein palvele juuri sitä muuttumattomuutta, sitä patologian säilyttämistä, jota vastaan pyritään tekemän työtä? Eikö pitkä ja holhoava sairaalahoido vahvista juuri ihmisen avuttomia ja "sairaita puolia", sen sijaan että pyrittäisiin kaikin voimin tuke-

maan hänen pärjääviä ja terveitä puoliaan?

Oman näkemykseni mukaan tarvitaan pieni määrä suljettuja osastopaikkoja hengen-vaarallisten kriisitilanteiden selvittämiseksi. Sen sijaan en näe mitään syytä ylläpitää kalliita avo-osastopaikkoja, koska kaikki siellä tapahtuva hoito voitaisiin antaa perheterapeuttisesti orientoituneissa avohoitopisteissä tai päiväsairaloissa.

Uusi ei-lineaarinen, systeemikeskeinen tapa hahmottaa näitä asioita on hieman pelottava, koska se asettaa vanhat tutut ja turvalliseksi koetut hoitomallit kyseenalaisiksi.

Mutta onko tämä todellakin riittävä syy välttää paneutumasta niihin. Mielestäni ei.

Jos haluamme luoda hoitomallin jonka päämääränä on lievittää ihmisten psyykkistä kärsimystä on systeemikeskeinen, sirkulaarinen malli varteenotettava vaihtoehto.

Martti Häikiö

Eurooppa 1980-luvulla

Euroopan asemaan vaikuttavat ennen kaikkea suurvaltojen väliset suhteet. Vuoden 1961 jälkeen suurvaltojen vastakkainasettelun painopiste on siirtynyt pois Euroopasta, minkä johdosta Eurooppa on "koteloitunut" omaksi vakaaksi, joskin erittäin rasakaasti aseistetuksi alueekseen. Toisaalta Euroopan sisällä on muutosvoimia, joiden vaikutus on tavalla tai toisella otettava huomioon.

Vuotta 1961 voi pitää Euroopan historiassa käännekohtana siinä suhteessa, että siihen saakka maailmanpolitiikka oli Eurooppakeskeistä. Tärkeimmät suurvallat olivat eurooppalaisia tai suurvaltojen jännitys kärjistyi Euroopassa. Berliinin kriisi oli kuitenkin — toistaiseksi — viimeinen Eurooppa-keskeinen maailmanjärjestyksen kriisipesäke.

Tämä ero käy selväksi kun verrataan vuoden 1956 Unkarin kriisiä ja vuoden 1968 Tšekkoslovakian kriisiä. Länsi pyrki käyttämään vuonna 1956 tilannetta hyväkseen muuttaakseen vuonna 1945 syntynyttä Euroopan järjestystä. Näin ei enää tapahtunut Tšekkoslovakian kriisin sen enempää kuin myöhemmin Puolan kriisinkään yhteydessä.

Syynä maailmanpolitiikan painopisteen muutokseen vuoden 1961 jälkeen on ennen kaikkea Neuvostoliiton suurvalta-asemassa tapahtunut muutos. Tämä näkyy sekä strategisen ydinaseistuksen että globaalin ulottuvuuden saavuttaneen laivaston syntymisenä. Vuoden 1961 jälkeen Yhdysvallat ja Neuvostoliitto ovat ottaneet yhteen liittolaistensa välityksellä kolmannessa maailmassa ja Eurooppa on jäänyt yhä selvemmin syrjään tästä voimainmittelystä.

Vetäytyykö Yhdysvallat Euroopasta?

Tarkasteltaessa Euroopan voimasuhteita on epäilemättä tärkein kysymys se, miten länsiliiton sisäinen kehitys jatkuu. Merkittävien piirre tässä kehityksessä on paine Yhdysvaltojen vetäytymiseksi Euroopasta.

Perusteita vetäytymiseen löytyy sekä historiasta että tästä päivästä. Historiallisesti Yhdysvallat on kasvanut Euroopan vastustamisesta, eristäytymällä, ja sen osallistuminen Euroopan asioihin on ollut luonteeltaan poikkeuksellista.

Toisen maailmansodan jälkeinen osallistuminen on perustunut vanhaan suurvaltojen, erityisesti Englannin noudattamaan, "balance of power"-reaalipolitiikkaan. Sen tavoitteena on ollut estää yhden valtion hallitseva asema Euroopassa. Yhdysvaltojen suurstrategisena tavoitteena on ollut pitää Euro-Aasia poliittisesti jaettuna ja siten estää sen muodostuminen uhkaksi itselleen.

Tästä näkemyksestään Yhdysvallat voi kuitenkin joutua luopumaan, mikäli sen sotilaallisia voimavaroja tarvitaan laajemmassa mitassa esimerkiksi Väli-Amerikassa tai Persian lahdella tai Kaukoidässä. Tässä tilantees-

sa amerikkalaisten halu jättää Länsi-Eurooppa eurooppalaisten puolustettavaksi voi nopeastikin kasvaa.

On vaikea kuvitella, että Yhdysvaltojen sotilaallinen läsnäolo Euroopassa voisi jatkua nykyisessä mittakaavassa enää toista neljäkymmentä vuotta.

Tästä näkökulmasta arvioiden Euroopan tulevassa kehityksessä voi kuvitella kolme vaihtoehtoa. Jotkut voivat esittää, että Neuvostoliitto valtaa suorasti tai epäsuorasti Länsi-Euroopan. Jotkut toiset taas voivat kuvitella, että mitään muutosta nykyiseen ei tapahtuisi, vaikka Yhdysvallat lähtisi. Pidän kumpaakin oletusta täysin epärealistisena.

Sen sijaan kolmas vaihtoehto — nykyisin nähtävissä olevien muutosvoimien vahvistuminen — on ainakin analyttisesti mielenkiintoisin. Historian kulkua ei voida pysäyttää, ei edes Euroopassa, jossa sitä on monet kerrat yritetty.

Euroopan muutosvoimat

Vaikka Yhdysvaltojen rooli olennaisesti heikenee, se tuskin vaikuttaa kovin voimakkaasti NATO:n olemassaoloon. Sen sijaan Länsi-Saksan rooli ja merkitys puolustusliitossa epäilemättä kasvaa, mikä perustuu sen talouden vahvaan perustaan.

Lähinnä ETYK:n puitteissa tapahtunut varovainen ovien avaaminen ja luottamuksen lisääminen ovat johtaneet tilanteeseen, jossa Euroopan sisäisten yhteyksien lisääntyminen on koko ajan kasvanut. Miten tämä vaikuttaa esimerkiksi Itä-Euroopan pienten, lännes-tä varsin riippuvaisten talouksien kehitykseen on yksi kiinnostava kysymys.

Toinen vaikea kysymys on Saksojen mahdollinen yhdistyminen. Jo nyt Itä-Saksa on vahvoin sitein integroitunut Länsi-Saksan talouteen ja yhteistä historiallista pohjaa on löydetty satojen vuosien takaa. Saksan jakoa

	Naton näkemys		Neuvostol. näkemys		IISS:n näkemys ⁶	
	Nato liitto	Varsovan	Nato liitto	Varsovan	Nato liitto	Varsovan
Vakainainen väki ¹	4,4 milj.	5,7 milj.	4933 ¹	4788 ¹	4933 ¹	4788 ¹
suhde	1	1,3	1,03	1,0	1,03	1,0
Maavoimat ¹			2713 ¹	2613 ¹	2713 ¹	2613 ¹
suhde			1,04	1,0	1,04	1,0
Maavoimat Euroopassa ³	2,6 milj. ²	4,0 milj. ²	2123 ¹	1669 ¹	2123 ¹	1669 ¹
suhde	1	1,5	1,27	1	1,27	1,0
Panssarivaunut	22 670	60 000	24 000	25 000	17 053	26 300
suhde	1	2,6	24	25	1,0	1,54
Tykistö	1 750	31 500		9 502	9 980	
suhde	1	2,9			1,0 ³	1,05 ³
Taistelukoneet	11 300	1200				
suhde	1	1,1	1	1,2	1,0	1,3—4,5 ⁵
Helikopterit	1800 (400) ⁴	1000 (700) ⁴			(733) ⁴	(156) ⁴
suhde	1,8 (1,0) ⁴	1 (1,75) ⁴	1,8	1,0	(4,7) ⁴	(1,0) ⁴

Selite: ¹tuhatta miestä, ²eri puolustushaarat yhteensä Euroopassa, ³Naton osalta suhde heikenee otettaessa mukaan Pohjois- ja Etelä-Euroopan Neuvostoliiton osat 1:2,05, ⁴sulkeissa taisteluhelikopterit, ⁵suhde vaihtelee konetyyppien mukaan ollen Natolle edullinen 1,31:1,0 rynnäkkökoneiden osalta ja epäedullisin torjuntahävittäjien 1:3,26 ja pommikoneiden 1:4,51 osalta. ⁶Viimeisimmän The Military Balancen 1983—1984 mukaan Nato olisi vahventanut taisteluvaunujen määrää ja Neuvostoliitto taisteluhelikoptereitaan. Muilta osin ei tilanteeseen ole tapahtunut merkittäviä muutoksia.

Lähde: Mistä tulee uhka rauhalle (Neuvostoliiton puolustusministeriö, v1982), s. 51—53; The Military Balance 1981—1982, 1983—1984, s. 121—125; NATO—Warschauer Pakt — Ein Kräftevergleich (Österreichische Militärische Zeitschrift 4/1982), s. 232—233.

1. NATO:n ja Varsovan liiton voimasuhdevertailu eri lähteissä. Jukka Knuuttila, Euroopan sotilaallinen voimatasapaino, Kanava 9/83.

ylläpitävä suurvaltakonsensus voi heiketä Yhdysvaltojen roolin heiketessä.

Suomi ja Eurooppa

Suomi on vailla sotilaallisia tai poliittisia intressejä oman alueensa ulkopuolella. Sen sijaan Suomen taloudellisten etujen varjeleminen Euroopassa on maallemme elintärkeä

etu.

Suomi on osallistunut Eurooppalaisen yhteistyön rakentamiseen erittäin vahvalla panoksella ETYK:issä. Tämä panos jatkuu edelleen. Suomen kannalta on tavoiteltava avointa, yhteistyölle perustuvaa, ihmisten, kaupan ja ajatusten liikkuvuutta suosivaa Eurooppaa, jonka sotilas-poliittinen perusrakenne on kuitenkin vakaa.

Madridin loppuasiakirjassa sovitut ETYK-maiden kokoukset ja konferenssit

1. Luottamusta ja turvallisuutta lisääviä toimia ja aseidenriisuntaa käsittelevä konferenssi
—valmistava kokous Helsingissä 25.10.1983
—varsinainen konferenssi 17.1.1984 alkaen Tukholmassa
2. Riitojen rauhanomainen ratkaisu
—asiantuntijakokous Ateenassa 21.3.1984 alkaen
3. Välimeren alueen yhteistyö talouden, tieteen ja kulttuurin aloilla
—seminaari Venetsiassa 16.—26.10.1984.
4. Ihmisoikeuksia käsittelevä asiantuntijakokous
—valmistava kokous Ottawassa 23.4.1985 alkaen
—varsinainen kokous Ottawassa 7.5.1985 alkaen
5. Helsingin ETYK-huippukokouksen 10-vuotistapahtuma Helsingissä 1985
6. Kulttuurifoorumi
—valmistava kokous Budapestissa 21.11.1984 alkaen
—foorumi Budapestissa 15.10.1984 alkaen
7. Ihmisten välisiä yhteyksiä käsittelevä asiantuntijakokous
—valmistava kokous Bernissä 2.4.1986 alkaen
—varsinainen kokous Bernissä 15.4.1986 alkaen
8. Seuraava seurantakokous Wienissä 4.11.1986 alkaen;
—valmistava kokous Wienissä 23.9.1986 alkaen
2. Madridin loppuasiakirjassa syyskuussa 1983 sovitut ETYK-maiden kokoukset ja konferenssit. Ulkopoliittikka 1/84.

Suomen tuonnin ja viennin alueellinen jakautuminen vuonna 1972, 1980 ja 1982 (%); T = tuonti, V = vienti.

	EFTA		EEC—9		USA		Japani		SEV		Muut	
	T	V	T	V	T	V	T	V	T	V	T	V
1972	25	25	42	44	4	5	3	.5	16	15	10	10.5
1980	18	24	33	39	6	3	3	.7	24	20	16	15.3
1982	18	19	33	35	6	3	4	1	27	29	12	13

Lähde: SVT 1972, 1980, 1982.

3. Suomen tuonnin (T) ja viennin (V) alueellinen jakautuminen vuonna 1972, 1980 ja 1982 (%). Esko Antola — Ossi Tuusvuori, Länsi-Euroopan integraatio ja Suomi, 1983.

Vesi on elämän alku ja edellytys; se on kaikkiallinen ja kaikkivoipa elementti.

Suomalaiselle kerrostalon asukkaalle vedensaanti on turvattu hanan aukaisulla ja sitä voi tuhlata mielinmäärin. Omakotiasukas tietää jo veden hinnan ja uudisrakentajalle kaivonpaikan löytäminen on usein työn takana. Maapallon kuivilla seuduilla vesi on elämän ja kuoleman kysymys.

Maapallo ja vesi

On oikeastaan ihme että maapallolla on vettä. Sen olisi pitänyt pelkistyä maan syntyessä hapeksi ja vedyksi rautayhdistysten vaikutuksesta.

Vesi kolmessa olomuodossaan, kiinteä, nestemäinen ja kaasumainen on edellytyksenä maahan liittyvän elämänmallin syntymiselle ja jatkumiselle. Maa on aurinkokunnassaan erityisasemassa muihin planeettoihin nähden. Sen etäisyys auringosta takaa sille sopivan lämpötilan. Ja maapallon koko on sellainen, että se riittää pitämään vesihöyrystä ja muista kaasusta koostuvan suojaavan ilmakehän.

Marsin ja Venuksen etäisyys auringosta on myös suotuisa, mutta niiden kehitys on jostain syystä ollut toisenlainen. Kummassakin on hyvin niukasti vettä. Marsin ilmakehässä pilvet ovat kuivaa pölyä, Venuksen pilvet sisältävät rikkihappoa.

Veden määrä ja kiertokulku

Vesi on yleisin aine maapallolla. Valtameret, napajää ja jäätiköt käsittävät veden kokonaismäärästä suurimman osan. Joet, järvet, purot, suot, lähteet, sade, lumi, ilmakehän vesihöyry ja pohjavesi sisältävät vain 0,65% maapallon vesivaroista. Tästä määrästä pohjaveden osuus on 97%.

Yllättävää on, että ilmakehässä on kymmenen kertaa enemmän vettä kuin maapallon kaikissa joissa. Vettä syntyy jatkuvasti luonnon reaktioissa ja tulivuorten purkauksissa, mutta suurten vesivarastojen summa on melko muuttumaton.

Veden kiertokulku, tulvat ja sateet olivat entisajan ihmiselle suuria mysteerejä, jumalten hoidossa olevia asioita. Tieteen kehityksen myötä pystyttiin kuitenkin todistamaan, että veden kiertokulussa pätevät samat lait

Kaarina Vartia

Vesi elementtinä ja elämäntyönä

Veden tutkiskelua ja keskustelua
hydrologi
Esko Kuusiston kanssa

kuin muuallakin luonnossa: tasapaino ja toistuvuus. Haihdunnan ja sadannan tasapaino hallitsee veden kiertokulkua kokonaisuutena, mutta yksittäisillä alueilla sääntö ei päde. Pienoiskoossa veden kiertokulkua havainnollistaa jääpala vesilasissa. Silminnähdessä se sulaa, nousee näkymättömänä vesihöyrynä ilmaan ja tiivistyy takaisin vesipisaroina lasin seinämille.

Eniten vettä haihtuu meren pinnasta. Suurin osa palaa nopeasti sateena takaisin, ja osa jokia pitkin jo muutamien päivien tai viikkojen kuluessa. Vettä haihtuu myös maasta, järvistä ja joista sekä kasvien lehdistä. Koko elollinen luonto, ihminen mukaanlukien, osallistuu veden kiertokulkuun.

Veden omituisia ominaisuuksia

Vesi on kemialliselta kannalta hyvin erilainen aine kuin se pitäisi olla. Jos veden kiehumispiste lasketaan sen molekyyliarakenteen perusteella, tulokseksi saadaan -80°C . Sulamispisteeksi taas tulisi -100°C . Todellisuudessa veden kiehumispiste on 180°C astetta ja sulamispiste 100°C astetta korkeampi. Syynä näihin poikkeamiin on vesimolekyylien tiukka sidos ja niiden omiutuminen kyky takertua toisiinsa.

Useimpien nesteiden tiheys kasvaa lämpötilan laskiessa. Vesi noudattaa tätä sääntöä $+4^{\circ}\text{C}$ asteeseen, missä tiheys kääntyykin laskuun. Näin vesi sekoittuu pystysuunnassa ja vesistöjen syvänteet saavat elintärkeätä "tuoretta vettä".

Vielä tärkeämpää on, että vesi jäätyessään edelleen laajenee. Jää on vettä kevyempää ja ui pinnassa. Jos vesi käyttäytyisi niinkuin useimmat aineet, järvet ja joet jäätyisivät pohjasta. Jääpeite on myös hyvä lämmön eristäjä, mikä ehkäisee vesistöjä jäätymästä kovin paksulta talven aikana.

Myös ihmisen ruumiin kaikki tärkeimmät toiminnot ovat vedestä riippuvaisia. Veden poikkeuksellinen kyky sitoa lämpöä ja luovuttaa sitä on tärkeätä ihmisen lämpötaloudessa: kylmässä ruumiinlämpö alenee hitaasti ja toisaalta kuume jää lieväksi. Sydäntä säästää kuumetilassa se, että veden viskositeetti laskee lämpötilan noustessa, päinvastoin kuin useimpien aineiden. Veden omituisuudet tukevat elämää — itseasiassa ne ovat elämän suoranainen edellytys.

Veden riittävyys

Kulttuurit ovat syntyneet suurten virtojen varsille ja viljelyskelpoinen maa-ala lisääntyi sitä mukaa kuin vettä opittiin kanavoimaan. Veden puute on kuitenkin monien alueiden suurin pulma. Esko Kuusisto, tutkit vettä ammatiksesi. Miksi vettä ei riitä kaikille?

"Makeaakin vettä olisi maapallolla riittävästi vielä nykyiseen verrattuna moninkertaiselle ihmismäärälle. Mutta vesi on väärässä paikassa ja usein vielä väärään aikaan. Siitä syntyvät pulmat. Veden käyttö nykykulttuureissa on lisääntynyt suunnattomasti ja edelleenkin suurin osa tarvitaan maatalouden käyttöön. Yhdeksi ratkaisuksi on kehitetty veden kaukosiirto".

"Esimerkiksi Kaliforniassa on niin suuri kaukosiirtojärjestelmä, että se Suomen oloissa vastaisi Inarinjärvestä Helsinkiin virtaavaa Kymijoenkokoista kanavaa. Suurimmaksi osaksi avouomassa kulkeva vesi pumpataan kuusisataa metriä korkean vuoriston yli. Nostamiseen käytetään halpaa yösähköä ja hinta saadaan takaisin vuorten toisella puolella olevan voimalaitoksen tuottamasta kaaliimmasta sähköstä".

"Neuvostoliitossa suunnitellaan vesien kääntämistä etelään mm. Viananmereen laskevasta Äänisjoesta. Jo nyt Moskovan vesihuollon turvaamiseksi käännetään Moskovanjokeen aika paljon lisävetä. Neuvostoliiton pulmana on, että sekä monet Euroopan puoleiset joet että Siperian suuret vedet laskevat Pohjoiseen jäämereen. Vieläpä Baikaljärvin, joka on varsin etelässä. Vesi kulkee väärään suuntaan. Etelässä on hyvät pellot, ihmisiä ja aurinkoa, mutta ei vettä. Pohjoisessa taas ei ole vedelle käyttäjiä. Todella valtavia hankkeita on esitetty: esimerkiksi Objoesta käännettäisiin usean tuhannen kilometrin mittaisella kanavalla vettä Araljärven ympäristön viljelysalueille".

Kertomasi on aika rajua luonnon ohjailemista. Minkälaisia seuramuksia siitä on odotettavissa?

"Sitäpä on paljon mietitty. Kukaan ei tietysti tarkkaan tiedä. Selvästikin suurten jokien suistoissa tapahtuisi paljon muutoksia. Kaikki elämä, joka on sopeutunut suolaisen ja makean veden sekoittumiseen, kärsisi tästä. Sen ekosysteemi joutuisi muuttumaan ja saattaisi syntyä kiusallisia haittoja. Sillä olisi varmasti vaikutuksia kalastukseen. Voisi olla myös suotuisia vaikutuksia. Ainakin se, että etelässä sademäärä lisääntyisi. Tämä on erit-

täin toivottavaa, kun tiedetään että Kaspianmeren ja Aral-järven pinta on laskenut useita metrejä. Niihin laskevien jokien varrella vettä käytetään yhä enemmän pääasiassa kasteeluun.”

”Nykyään käytetään myös vanhaa ns. fossiilista pohjavettä. Arizonassa pumpataan kuivuusalueilla vettä syvistä kaivoista. Vieläpä Saharan alla on valtavat määrät ikivanhaa vettä, joka syntyi silloin kun ilmasto oli sateisempi. Olin Kanarialla hiljattain ja kävin tutustumassa paikalliseen hydrologian toimistoon Las Palmasissa. Viimeisen parinkymmenen vuoden aikana on pohjavesi laskenut toistasataa metriä osissa saarta. Siellä vanhaa pohjavettä pumpataan niin maanviljelyksen kuin asukkaiden vesihuollon tarpeisiin. Suurin ongelma on edessä silloin kun vedenpinta laskee niin paljon, että pumppaaminen käy taloudellisesti mahdottomaksi. Varsinkin rannikkoalueen kaivoissa alkaa myös merivesi sekoittua makeaan veteen. Kanarialla suola jo maistuu vedessä. Veden vähyys on ilmeinen, turistejakin kehoitetaan säästämään vettä.”

Jos meidän kaivosta vesi loppuu

Kaivonpaikan löytäminen on joskus monen yrityksen takana. Mitä arvelet kaivon katsoamisesta varvulla?

”Tieteellistä tietoa vedestä on runsaasti, mutta kaivonpaikan löytäminen on vielä epävarmaa. Pohjaveden pinta maan sisällä on melko tasainen, tasaisempi kuin maaston pinta. Tämän vuoksi vesi on yleensä lähempänä pintaa vuoren tai kallion juurella”.

”Tunnetuille kaivonkatsojille järjestettiin kerran koe Kaisaniemen puistossa. Heidän piti määrittää Kasvitieteellisen puutarhan vesisuonet. Käsitykset menivät kyllä keskenään hyvin pahasti ristiin. Itse en ole ammattipätevyyttäni tässä suhteessa testannut. Mutta kyllä minä oikeastaan uskon tuohon varvulla kaivon etsimiseen, koska minullakin on tuttavia, jotka ilmiselvästi pystyvät sillä tavalla vettä löytämään.”

Vedentutkimus ammattina

Vettä tutkitaan monesta syystä. Mikä on oman ammattikuntasi, hydrologien, osuus?

”Heidän tutkimuskohteenaan on veden kiertokulku. Sadanta, haihdunta, veden korkeus järviissä ja joissa, virtaavan veden mää-

rä, talvella lumen määrä ja roudan syvyys sekä maan kosteus ovat hydrologin työaluetta. Hydrologeja on Suomessa alle kaksikymmentä. Limnologi, joka useimmille on tutumpi ammattinimike, tutkii veden laatua ja elämää vedessä.”

”Hydrologian toimisto on yksi Vesientutkimuslaitoksen toimistoista. Muut ovat vesientutkimustoimisto, teknillinen tutkimustoimisto ja vesilaboratorio, joka toissakesänä jäljitti mm. Ojarannan myrkkijä.”

Valitsitko ammattisi hyvin tietoisesti? Vai oletko vain valunut veteen?

”Olen nimenomaan valunut kivipuolelta vesipuolelle. Kun lähdin lukemaan geologiaa oli hydrologia kyllä heti mukana sivuaineena. Kolme ensimmäistä opiskelukesääni olin mukana malminetsinnässä päämääränä valmistua geologiksi. Mutta sitten alkoi vesi vetää puoleensa. Keväällä 1971 pyydettiin töihin hydrologian toimistoon ja sille tielle jäin.”

Vesikysymykset ovat tärkeitä kaikkialla maailmassa. Joudutko paljon kosketuksiin ammattiasioissa oman maan ulkopuolella?

”Tällainen ammatti on pakostakin kansainvälinen. Opiskeluaikanani olin aslastipendiaattina lukuvuoden 1975 -76. Suoritin Kalifornian yliopistossa (UCLA) sikäläisen insinööritutkinnon. Senhetkinen tunnelma campuksella oli unelias ja rauhallinen. Oli mahdotonta kuvitella, että seitsemän vuotta aikaisemmin siellä oli ollut kuolemaan johtaneita mellakoita, jotka vielä silloin olivat tuoreessa muistissa.”

”Opiskeluun liittyvää oli myös kesällä 1973 vietetty kaksi kuukautta kansainvälisellä kurssilla Moskovassa.”

”Jatkuvat yhteydet varsinkin naapurimai- den tutkijoihin ovat välttämättömät. Oma erikoisalani on viimevuosina ollut lumitutkimus. Toiminta olisi hyvin sisänpäin lämpivää ilman kansainvälisiä yhteyksiä, sillä tutkijoita on Suomessa vain pari kolme. Suomi on melkoisesti kunnostautunut kansainvälisten hydrologisten kokousten järjestämisessä. Maaliskuussa kokoontui Vierunmäelle viisikymmentä lumitutkijaa. Suomen luontokin oli hyvin varustautunut, olihan tänä vuonna tavallista lumisempi talvi.”

Ammattisanasto

Miten tälläisen uuden ammattialueen sanasto on syntynyt? Luulisi, että vetisessä Suomessa olisi rikas vettä koskeva sanavarasto.

”Jatkuvasti syntyy uusia sanoja, esimerkiksi kun tulee uusia mittalaitteita. Kaukokartoitus on uudissana: lentokoneesta voidaan mitata maassa olevan lumen määrä tai järven pintaveden lämpötila.”

”Alan ammattisanasto on vuosikymmenien mittaan syntynyt, aika paljon käännöslainoina ruotsinkielestä. Hydrologian toimisto oli kauan varsin ruotsinkielinen. Osa sanoista on vähitellen siirtymässä yleiskieleen. Sanomalehtikieli hyväksyy jo sellaiset sanat kuin sadanta ja virtaama. Osa sanoista on kuitenkin sellaisia, että ne on parasta kiertää suurelle yleisölle tarkoitetuissa kirjoituksissa. Selittäminen on usein vaivalloista ja kömpelöä.”

”Kyllä uudissanat pitää määritellä. Pari vuotta sitten laadittiin jääsanasto. Silloin määriteltiin esimerkiksi murskalejää, ahtojää, ajojää, paannejää ja pannukakkujää. Viimeksimainittu tarkoittaa koskien alapuoleisissa suvannoissa pyöriskeleviä pannukakun kokoisia ja näköisiä jäälauttoja. Sanastoa laadittaessa pyydämme luonnollisesti kielitoimiston suosituksia ja lausuntoa. Murteista löytyy usein hyviä sanoja, jotka näin tulevat valtakunnalliseen käyttöön. Esimerkiksi koskisavu ja merisavu, jotka tarkoittavat määrätyn tyyppistä sumua, ovat murre sanoja. Samaten on suppo eli hyyde, veden sisällä syntyvä puuromainen jää. Joskus uusi sana on jo käytössä toisen tieteen alueella. Asiatyhteystestä merkitys sitten selviää.”

Vesi puhuttaa

Meillä taitaa veden runsaus tuottaa enemmän haittaa kuin veden puute. Hydrologian toimistohan on Vesihallituksen alainen. Mitä arvelet yleisestä keskustelusta näin tulvakevään jälkeen?

”Ihmisten käsitykset ja suhtautuminen ovat suuresti muuttuneet kymmenessä vuodessa. Mikään virasto ei pysty niitä myötäilemään, eikä varmasti ole usein syytäkään. Ilmaisut ovat usein tunteenomaisia, yliampuvia ja virheellisiäkin. Luonnon ja ihmisen edut asetetaan liian selvästi vastakkain. Mutta myös taloudelliset intressit ovat ristiriitaisia. Jos kevättulvien aikana Lappajärvestä juoksutetaan runsaasti vettä, valittavat jokivarren asukkaat hukkuvansa. Jos taas Lappajärvestä juoksutettava vesimäärä on pieni, valittavat tulvasta järven ranta-asukkaat.

Kompromissi on aina välttämätön.”

”Jos tulvia torjutaan tekoaltailla, jää niiden alle aina maata. Tulvien torjumiseksi rakennettujen tekoaltaiden yhteyteen on tavallisesti rakennettu voimalaitoksia, jotka sitten ovat ärsyttäneet mieliä. Pahinta on vuosikausien viivyttely päätöksenteossa. Sinä aikana elämä näivettyy.”

Miten me runsaan veden käyttäjät olemme pystyneet auttamaan niukkuudessa eläviä?

”Huonosti pystyvät ihmiset suunnittelemaan koko maapallon asioita, vaikka menneiden vuosisatojen virheistä voitaisiin ottaa opiksi. Brasiliaan vietävistä metsäkoneista kai voisi sanoa samaa kuin pyssyistäkin: jos me emme vie, niin vie joku toinen.”

”Vesialalla on kehitysyhteistyössä menetetty aika järkevästi. Esimerkiksi Tansaniaan suomalaiset ovat rakentaneet yhteen maakuntaan viisisataa käsipumppukäyttöistä kaivoa. Heti alussa todettiin, että mitään teknillisesti mutkikkaampaa vaihtoehtoa ei kannata ruveta toteuttamaan. Sähköpumput eivät pysy kunnossa, puhumattakaan vesijohtoverkosta. Suomella olisi varmasti mahdollisuuksia laajentaa vesialan tietouden vientiä. Minusta valtiovallan tulisi suhtautua selvemmin myönteisesti tällaisiin hankkeisiin.”

Erkki Haaranen

Kehitys — utopioiden vai elämän tarkoituksen toteutumista?

”Kehitys on elämän tarkoitus”, toteaa Teilhard de Chardin kirjassaan ”Tapaus Ihminen”. Kun oivalletaan tuon kiteytyksen sisältö, löytyy mielekkyys mielettömyyteen, motiivi motivoitumattomuuteen, rakkaus rakaudettomuuteen...

Luonnon mykkyyydestä noussut, itsestään tietoiseksi tullut itsenäisesti ajatteleva ihmisolento on jo sinänsä suurenmoinen luovuuden osoitus. Onko ihminen tullut maan päälle tuon luovuuden edustajaksi? Voimmeko todella ymmärtää, mitä merkitsee se, että ihminen voi ajatella itsenäisesti ja hänellä on myös valinnan vapaus ja mahdollisuus toteuttaa ajatuksiaan?

”Ihminen on sitä, mitä hän ajattelee”, sanoi kuumatkoillaan herätyksen kokenut astronautti Edgar Mitchell. Luovalle ajattelulle tuskin on osattu panna riittävän paljon painoa arvioitaessa ihmisen todellisuutta, hänen tulevaisuuttaan tai menneisyyttään.

Tieteiskirjailijat osuvat usein oikeaan kirjoittaessaan vuosikymmeniä etukäteen siitä, mitä tulevaisuus tuo tullessaan. Eikö huolellinen perehtyminen niihin utopioihin, joita ihminen päässään hautoo, auta ’ennustamaan’ tulevaisuuttamme? Näin siksi, koska ihminen keskittää kaiken luovuutensa välttämättömäksi kokemiensa tavoitteiden saavuttamiseksi.

Viisaat ajattelijat ovat antaneet neuvonsa: ”Tunne itsesi”. Sanotaan, että syvälinen itsensä tunteminen johtaa myös elämänarvoituksen ratkeamiseen. Se on aikaa ja myös ohjausta vaativa prosessi. Mutta varmasti elinvoimainen on se kulttuuri, jossa itsensä tunteminen on asetettu yksilön määrätietoiseksi tavoitteeksi. Onhan oman tarkoituksensa löytäminen avain elämään ja totuuteen.

Dualismi ei luo eheyttä

Suuntaviivat nykyajan ihmisen maailmankatsomukselle luotiin renessanssissa. Saihan hengen ja materian erilleen jakanut ajattelu-tapa, dualismi silloin alkunsa. Se synnytti kirjon rinnalle uuden auktoriteetin — tieteen. Näin ihminen suodatti omasta tietoisuudestaan logiikkansa varaisen ajattelu- ja toimintatavan eli rationalismin. Se on läntisen kulttuurin perusta, jonka omaksuneet eivät näytä enää tuntevan muita tietoisuutensa osia omikseen. Pelkistetysti sanottuna on syntynyt tilanne, jossa ihmisjärki tieteen nimissä

peittää rakkauden, evoluution kantavimman voiman ja viisauden.

Ehkä se, että ihmisen tajunta ulottuu syvemmälle kuin hänen aistinsa ja logiikkansa, houkuttaa jakamaan tietoisuuskokemukset käsitteellisesti yhteiseen ja yksityiseen kategoriaan. Tähän perustuu se näennäinen ristiriita, mikä on yhteisen eli tieteellisen (kommunikoitavan, objektiivisen ja rationaalisen) tiedon ja pelkästään yksilön sisimmässään tunteman (esoterisen, subjektisen, irrationaalisen esim. omatunto-) kokemuksen välillä. Voidaan olettaa, että jokainen yksilö esoterisen kehityksensä myötä voi nähdä laajemmin, jolloin tuo näennäinen ristiriita poistuu.

Kuitenkin tämä dualismina tunnettu ristiriita jakaa edelleen ihmisiä uskon tai tieteen kannattajiin. Sama ristiriita tulee esille aikamme ihmisen sisäisenä rikkinaisyytenä: minuuden kehittymishäiriönä, identiteetti- ja itsetunto-ongelmina.

Ymmärrettävästi ehyt ihmiskuva ei voi muodostuakaan jakautuneen tietoisuuden toisesta puolikkaasta, vaan eheyteen tarvitaan sen molemmat osa-alueet. Eheyttävän vaikutuksen sijasta nämä toisiaan 'vierastavat auktoriteetit' rohkaisevat kannattajaansa syrjimään toisen auktoriteetin alaista osaa itsestään. Tämän vuoksi dualismiin nojaavan kulttuurin edustaja joutuu — riippuen siitä kumpaan puoleen hän tukeutuu — joko tieteen tai uskonnon yksipuolisuuden uhriksi.

Voidaan todeta, että kulttuurimme on menettänyt elinvoimaisuutensa ja ihmistä kannattavan vaikutuksensa johdattamalla kannattajansa sisäisiin ristiriitoihin ja ulkonaisiin kilpailuasetelmiin. Parhailiaan esiintulleiden ongelmien runsaus pakottaa rennessansin aikaisen kulttuuripohjan (eräiden asenteiden, ajatus- ja toimintamallien) tarkistamiseen.

Ihmisellä mahdollisuus vaikuttaa kohtaloonsa

Ihmisellä on omatunto ja valinnanvapaus. Hän voi kuunnella tai olla kuuntelematta sisimmästään tulevia ohjeita tai asettaa kyseenalaiseksi jopa Luoiansa olemassaolon. Tällöin ihminen joutuu kyllä vaikeuksiin oman identiteettinsä ja tarkoituksensa tavoittamisessa. Sen vuoksi hän ryhtyy rakentamaan maailmaa uudelleen oman järkensä varaisesti. Mutta tuskin edes huomaa, että olisi kyetävä ottamaan vastuu myös kokonaisuuden tasapainoisesta kehittämisestä. Kokemus

osoittaa ja vahvistaa sen, että vastuun kantaminen kokonaisuudesta on aikamme ihmiselle täysin ylivoimainen tehtävä.

Ryhtyessään mestaroimaan kohtalonsa kanssa tuntematta syvemmin itseään ja taustansa ihminen pyrkii 'elämän herraksi'. Kieltäytymällä yhteistyöstä Luoiansa kanssa ihminen asettuu samalla oman kehityksensä esteeksi. Luullaanko, että tällaisina itsekkäinä raakileina ollaan jo kehityksen päätepisteessä? Itsekeskeisyydessään ihminen antautuu hybriksen valtaan eli pyrkii Jumalan asemaan. Tästä syystä hän on kykenemätön mielekkäimpään tehtäväänsä — kehittymiseen.

Vallitseva tieteiskulttuurimme ei ohjaa ihmistä kehittymään valinnanvapauden edessä. Ehkä asenteiden kauaskantoista merkitystä ei pystytä näkemään, koska kulttuurissamme sallitaan ja pidetään jopa suotavana, että jokainen saa pitää ja tuoda esiin kehittymättömät mielihaluensa — niiden avulla pysytään vallanpitäjien manipuloinnin kohteina.

Ratkaisu valinnanvapauden edessä on ihmisen kehittymisen kannalta ydinkysymys. On otettava kantaa siihen, onko olemassa ihmislogiikan ylittävä viisaus. Molempia vaihtoehtoja ei voida pitää yhtäaikaan voimassa, koska juuri se on johtanut dualismiin ja elämäntarkoituksen katoamiseen.

Ihminen voi, milloin tahansa, asettua evoluution palvelukseen, hakeutua tehtävään, jossa voi kehittyä ihmisenä ja samalla toteuttaa omintakeisuuttaan. Hän voi nauttia elämästä tarvitsematta kantaa huolta kokonaisuuden hallitsemisesta tai sen kehittämisestä.

On paradoksaalista, että valinnanvapauden merkitystä vaalitaan monissa toisarvoisissa kysymyksissä, vaikka tarkoitus omasta elämästä on jäänyt vaille vastausta. Voiko toiminnalla tai sen osalla olla mitään merkitystä, jos koko olemassaololla ei ole mitään tarkoitusta? — Kun oivaltaa elämän mielekkyyden, vasta silloin koko eksistenssi kaikkine yksityiskohtineen voi saada merkityksen ja tarkoituksen.

Elämä avautuu oman tarkoituksen löytämisellä

On ilmeistä, että tarkoituksetonta tilaa ihminen ei kestä. Parhaana esimerkkinä on pakonomainen tarve huumata itsensä alkoholilla tai muulla tavoin. Eikö tuossa tilanteessa ole ensisijaisesti kysymys paosta, eli siitä, mi-

hin tietoisuuden tarkoitukseton kantaminen uhrinsa pakottaa? Ihminen kokematta elämänarvoa sisimmässään ei voi löytää sitä ulkopuoleltakaan.

On herättävä näkemään, että tällä hetkellä on yhteisössämme paljon elämän tarkoituksettomaksi kokevia, motivoitumattomia ihmisiä. Heidän olemassaolonsa selittää esimerkiksi sen, että ihmetystä aiheuttaneita 'tarkoituksettomia rikoksia' ilkeivallanteoja, pahoinpitelyjä jopa tappoja jatkuvasti ympärillämme tapahtuu.

Ajattelullaan ihminen luo maailmankuvansa, mikä heijastuu käyttäytymisessä. Toisia arvioidaan sen mukaan, miten itse maailma koetaan. Maailmankuvan ja ihmiskuvan sattumanvaraiseen muotoutumiseen ei ole varaa, koska oma käsitys toimii mittarina arvioitaessa ympäristöä ja siinä olevia ihmisiä. Jos tuo 'mittari näyttää pahasti väärin', ihminen ei saa kantavia arvioita käyttöönsä.

Ihmiselle näyttää olevan suunnattoman vaikeata tiedostaa, että ympärillämme oleva kielteinen todellisuus muodostuu omista kielteisistä ajatuksista, asenteista ja teoista. Tästä tilanteesta voidaan vapauttaa ensin yksilöinä ja sitten yhteisönä niin pian kuin muutoksen tarve ja mahdollisuus siihen oivalletaan. Sitten asennoituminen on vallitsevaa todellisuutta tärkeämpi (K. Menninger). Näyttää siltä, että uskomme eräänlaiseen varjotodellisuuteen. Auringon edessä oleva pilvi luo varjon, mutta sen takana täytyy olla valoa ja toinen — parempi todellisuus. Voidaan sanoa, että kulttuurimme laiminlyömyllä ohjauksen mielentasapainoon, johtaa väistämättömästi ihmiset sisäisiin ja ulkoiisiin, yksilöllisiin ja yhteisöllisiin kriiseihin.

Tarkoituksettomuuteen ei ole varaa

Vailla määrätietoisuutta ihmisen ajatusmaailma täyttyy villoilla versoilla. Myös ne pyrkivät ja pystyvät kauttamme todellistumaan. Ymmärtämättä ajatusten ja luovuuden keskinäistä sidonnaisuutta joudutaan alttiiksi sille, että ympärillämme vain alkaa ilmestyä kontrolloimattomien mielihalujen (ahneuden, itsekkyuden, suvaitsemattomuuden, vallanhimon, välinpitämättömyyden, hybriksen ja narsismin) aikaansaamia kielteisiä seurausilmiöitä. Niitä ovat: katastrofit, terroriteot, sodat, sairaudet... sokeuden ja itsekkyuden hedelmiä näkyy nyt ympärillämme.

Ihminen on ryhtynyt vehkeilemään ja val-

mistelemaan vallankumousta Luojaansa syrjäyttämiseksi. — Saatammeko epäillä, että Hän luodessaan itsestään tietoiseksi tulevaa, omat ajatuksensa toteuttavaa olentoa, ei olisi osannut ottaa huomioon sitä riskiä, minkä uusi tulokas kilpailijaksi asettuaan muodostaisi? — Eräät tieteilskirjailijat ovat kantaaneet jo huolta vastaavasti tietokoneiden ja robottien ihmiselle muodostamasta riskistä. Mutta pelko tässäkin tapauksessa on varmasti aiheeton — rakentaja ei valmista itselleen alistajaa, tuskin vahingossakaan. Menettämällä tarkoituksensa ihminen ryhtyy valmistelemaan omaa tuhoaan. Siihen suuntaan ei ole varaa jatkaa.

Yhteiskunnalliset instituutiot heikkouksiemme ilmentäjinä

Lukemattomien sukupolvien aikana ympärillämme on syntynyt kielteisten ominaisuuksien todellistuma. Ajanmittaan kielteisyyden organisoinut ja pystyttänyt omat instituutonsa keskuuteemme. Niillä on hyvää tarkoitavat nimet ja siksi niiden negatiivista sisältöä ei tunnisteta. Puhutaan esimerkiksi oikeus-, puolustus-, sosiaali- ja terveysasioita hoitavista laitoksista. Omien heikkouksiemme vuoksi niistä on tullut välttämättömyyksiä yhteiskuntaamme. Vain negatiivisten ilmiöiden lisääntyminen tukee tuollaisten laitosten olemassaoloa ja arvovaltaa. Omaksi tuekseen ne tarvitsevat heikkoutemme ja negatiivisuutemme.

—Eikö oikeuslaitos ole välttämätön kehittymättömän oikeustajun vuoksi?

—Eikö halu tarttua aseisiin johdu hybriksestä ja narsismista?

—Eikö turvautuminen sosiaaliseen apuun johdu pääasiassa kyvyttömyydestä kantaa vastuu itsestä ja lähimmäisest?

—Eikö sairautemme johdu tavallisimmin siitä, että terveydenhoito yleensä laiminlyödään?

Asiantuntijoina pidetään näissä laitoksissa ansioituneita ihmisiä ja kysymällä neuvoja pelkästään heiltä, taataan se, että muunlaista ratkaisumallia tilanteen hoitamiseen ei tulla tarjoamaan. Laitoksilla on tarve ja mahdollisuus lujittaa vain omaa olemassaoloaan. Lisääntyvien ongelmien näennäistä hoitamista varten ne tarvitsevat jatkuvasti lisää varoja ja tutkijoita.

Virheellisten ajatustottumusten luomaa 'todellisuutta' ei voida torjua rahalla eikä

aseilla. Voimassaolevat dogmit, ihanteet ja periaatteet on syytä asettaa perusteelliseen tarkistukseen.

Fyysinen toimeentulo — pohja henkiselle kehitykselle

Kehityksessä olemme saavuttaneet edellytykset yleiseen, jopa globaalin fyysiseen toimeentuloon. Mutta mikä on seuraava kehitysvaihe? — Kansainvälisesti tunnettu psykologi Abraham Maslow tutkiessaan terveyden perusteita, kehitti nimeään kantavan asteikon eli ”tarvehierarkian”, mikä osoittaa, että fyysisen toimeentulon saavuttamisen jälkeen tarve turvallisuuteen on vuorossa. Todella! Mutta sen saavuttamiseksi ihmisten olisi kehitettävä toisiaan uhkaamattomiksi. Näkemällä itsensä kokonaisuuden osana voidaan ymmärtää kaikkien ihmisten oikeus ja tarve turvallisuuteen.

Materialistinen, sosialismi-kapitalismi ajattelu on lyhytnäköisyyttä. On ilahduttavaa havaita, että molempien suuntien isiltä Machiavelliltä ja Marxilta löytyy ideologiansa keskeisimmässä osassa yhteinen näkemys: ”Henkilökohtaisen hyödyn tavoittelu on ihmisen toiminnan tehokkain vaikutin”. Heidän kummankaan ajattelussa ei ole virhettä — se on oman aikamme ajatteleamattomuudessa. Kun puhumme kehityksestä, voiko aineellisen toimeentulon alapuolella oleva ja toisaalta aineellisen yltäkylläisyyden saavuttanut tarkoittaa henkilökohtaisella hyödyllä samaa asiaa?

Määrätietoinen henkisen toimeentulon tavoittelu, kehittyminen henkisenä ihmisenä on kulttuurissamme laiminlyöty. Sen tavoittelu ei ole ristiriidassa ”henkilökohtaisen hyödyn tavoittelu...” ajatuksen kanssa, mutta kulttuuristamme puuttuu siihen suuntaan aktivoiva toimintamalli.

Ongelmat ajatustottumusten murtajia

Lajina ja yksilönä ihminen on dynaamisen kehityksen alainen. Tavoitteiden ensisijaisuus tulisi muuttua sitä mukaan kun edistytään. Jos fyysisen toimeentulon tarve on *kohtuudella* tyydytetty, valmistautuminen seuraavaan kehitysvaiheeseen voi alkaa. Pelkästään fyysiseen toimeentuloon tähtää-

vällä toiminnalla ei tietenkään voida poistaa henkistä pahoinvointia: masentuneisuutta, motivoitumattomuutta tai turhaantuneisuutta. Tällaisten ongelmien tehtävänä on urautumien ja ajatustottumusten murtaminen ja asennemuutoksen aikaan saaminen.

Aikamme ihmiselle ei liene uutinen se, että henkisten arvojen kehittämiselle on nyt annettava pääpaino. Positiivisen kehittymisen mahdollisuus on pelastuksemme. Siihen tarvittava potentiaali uinuu jokaisessa ihmisessä. Lähimmäisemme, joka ei ole löytänyt tarkoitustaan, on aina riskitekijä keskuudessamme. Siksi hänen tukemisensa on nähtävä omana etunamme. Löytämällä tarkoituksen, löytyy samalla elämään positiivinen sisältö — rakkaus. Niinkuin Raamattu antaa ymmärtää, elämän laatu on sidoksissa ajatuksiimme.

Todellisuuden hahmottamiseksi kulttuuri tarjoaa kasvatilleen toimintamalleja ja toimii niiden automaattisena välittäjänä. Yksilön on, ollakseen hyväksytty jäsen yhteisössään, omaksuttava pääpiirteet ympärillään vallitsevasta käyttäytymismallistosta. — Mutta jos nuo mallit ovat virheelliset tai vanhentuneet, ne asettuvat kehityksen esteeksi vääristämällä todellisuuden, ihmiskuvan ja maailmankuvan. Tällä tavoin ’todellisuuteen’ syntynyttä umpiota ei voida muuttaa rahalla eikä aseilla, vaan sen korjaamiseen tarvitaan renesanssi eli ’kulttuuriremontti’.

Keijo K Kulha

Viha viihteenä

Julkisessa keskustelussa yleistetään mielellään. Moni hyväksyy esimerkiksi suoraviivaisesti väitteen: väkivaltaviihteen lisääminen johtaa yhteiskunnassa esiintyvän väkivallan kasvuun. Aihepiiriä on tutkittu runsaasti anglosaksisissa maissa, mutta lopputulos ei ole suinkaan niin yksiselitteinen kuin etukäteen on kuviteltu. Ei ainakaan joukkotiedotuksen, eritoten tv:n osalta.

Laajempana viitekehyksenä kannattaa muistaa, että joukkotiedotusvälineiden vaikutuksia on kaiken kaikkiaan tutkittu vähemmän kuin viestintäprosessin monia muita yksityiskohtia. Myös tällä sektorilla käsitykset joukkotiedotusvälineiden todellisesta vaikutuksesta ovat vaihdelleet vuosikymmenien mittaan miltei äärimmäisyydestä toiseen. Tutkimuskohde onkin erittäin vaateliias.

Väkivaltainen käyttäytyminen on varmasti monen tekijän yhteistulos. Joukkotiedotuksen vaikutusta voidaan arvioida yksityiskohtaisemmin vasta, kun yksityisen tapauksen psykologiset ja sosiaaliset taustatekijät ovat tarkoin tunnettuja. Toisin sanoen katsojan kotiympäristö, kehitystaso ja ikä ovat kokonaisuuden kannalta merkittäviä tekijöitä.

Televisioväkivallan ja yhteiskunnassa esiintyvien käyttäytymismallien kesken on varmasti vuorovaikutusta, mutta tutkijat eivät ole yksimielisiä sen tavasta. Tältä osin voidaan erottaa jopa kolme erilaista selitysmallia.

Ns. yllytysteorian kannattajat uskovat, että väkivallan näkeminen yllyttää väkivaltaiseen käyttäytymiseen. Purkausteorian edustajat ovat vastakkaista mieltä: väkivallan näkeminen aiheuttaa väkivaltaisten tunteiden purkautumista. Välittävien käsityskantojen mukaan väkivallan luonne ratkaisee lopputuloksen.

Eli jos tv-katsoja käsittää näkemänsä ns. oikeutetuksi väkivallaksi, silloin voi toimia helposti yllytysteoria, katsoja kokee samansuuntaisen toiminnan oikeutetuksi myös omalla kohdallaan. Epäoikeutetun väkivallan tapauksessa tutkijoiden mukaan astuu kuvaan lähinnä purkausteoria.

Eräs joukkotiedotuksen kiistattomia vaikutuksia lienee myös tietty väkivaltaan totuttaminen, siihen turrutaan jollakin tavoin. Tämä johtuu muun muassa siitä, että nopeissa uutisvälähdyksissä ja taustareportaaseissa ei useinkaan paneuduta väkivallan todellisiin vaikuttimiin, vaan kuva jää

viileäksi, harmittoman pinnalliseksi. Kriittisyyttä ei ole riittävästi.

Toisaalta esimerkiksi oikeuspoliittinen tutkimuslaitos on todennut: Verrattuna muihin väkivaltatasoon vaikuttaviin tekijöihin, väkivaltakuvausten katselu lieenee kuitenkin verraten vähäinen tekijä. Eli radikaaleillakaan säätelytoimenpiteillä ei voitaisi saada aikaan näkyvää muutosta Suomen väkivaltarikollisuuden tasossa.

Tätä kautta ajaudutaan pohtimaan myös sitä, pitääkö joukkotiedotuksen yhteiskunnasta antaman kuvan vastata todellisuutta vai pitääkö sitä silotella esimerkiksi vähentämällä/poistamalla väkivalta-aineistoa. Tutkimustuloksista ei täysin selviä, mihin kuvitteellisen kanavan tukkiminen väkivallan osalta johtaisi.

Meillä on toisaalta moniportainen väkivallan valvontajärjestelmä ja monia keinoja vähentää sen suoraa vaikutusta. Viranomaiset valvovat joukkotiedotusta lainantamalla oikeutuksella, tiedotusvälineillä on niinkään keskinäisiä sopimuksia (lehtimiehen ohjeet, JSN:n ennakkopäätökset), myös yleisöllä on osaltaan mahdollisuus vaikuttaa asioihin, joita välinekohtaiset ratkaisut säätelevät päivästä toiseen.

Eräitä katsojaryhmiä on varmasti suojeltava väkivaltaa sisältäviltä ohjelmilta, mikä onnistuu pitkälti ennakkoinformaation keinoin. Ohjelmien oikealla aikatauluttamisella ja tarjoamalla vastaavasti katsojille myönteisiä vaihtoehtoja voidaan tehdä paljon ongelmien ratkaisemiseksi.

Kaupallista väkivallan kuvaamista ei kuitenkaan voida hallita edellämämainituin keinoin, niillä ei ole mitään tekemistä varsinaisen tiedonvälityksen kanssa. Tiedotusvälineet voivat ainoastaan toimia aloitteentekijöinä viranomaisiin päin raaihtavan aineiston poistamiseksi markkinoilta.

Jatkoa ajatellen kannattaa muistaa, että viestintäteknologian nopea kehitys tuo entistä useampia kanavia katselijoiden ulottuville. Tekniikkaa vastaan ei kannata taistella, mutta siitä huolimatta on mahdollista pitää hyvän maun puolta syyllystymättä liialliseen sensuurimentaliteettiin.

Tietty määrä aggressiota ja väkivaltaa kuuluu myös joukkotiedotuksen välittämään viihteeseen jokapäiväisen elämän normaalina ainesosana.

Ritva Pölönen:

Väkivaltaviihteen vaikutuksista

Väkivalta viihteenä herättää vastustusta sekä ihastusta. Mieliapiteet jakaantuvat voimakkaasti. On puolustajia ja vastustajia, jotka kirjoituksillaan julkistavat näkökantojaan. Suuri yleisö vaikenee. Käyttäjät ovat puolestapuhujia ja ostohalukkuudellaan tukevat tuotantoa kasvaviin voittoihin. Näin väkivaltaviihde on tällä hetkellä todellisuutta ja videoiden aikakautena laajojen ryhmien joka viikkoista viihdettä. Vahvimmat vastustajat löytynevät psykologisten asiantuntijoiden keskuudesta. He tuovat esille väkivaltaisen viihteen tuomia psyykkisiä haittoja lapsen ja nuoren psyykkiselle kasvuille sekä psyykkisesti herkkien aikuisten mielenterveyden tasapainon järkkymille.

Tutkimukset ovat osoittaneet, että väkivalta lisääntyy isien ja poikein välisissä suhteissa rauhan aikana ja vähenee sodan aikana. Muutenkin väkivaltaisuus löytää sodasta purkautumismahdollisuuden ja lisää ihmisten keskinäistä yhteenkuuluvaisuutta. Psykologi-

Väkivaltaiset tunnekokemukset kuuluvat jokaisen kehityshistoriaan. Kukaan ei voi niiltä välttyä, mutta jokainen kohtaa niiden seuraamukset eri tavalla. Jokainen kokee myös oman vihansa ja kiukkunsa ja oppii tuntemaan niiden rajat. Mitä pelokkaammat yksilön omat tunnekokemukset ovat, sitä pelokkaampana hän kokee myös itsensä sisä- ja ulkopuolelta uhkaavan vaaran. Näin myös väkivalta viihteenä koskettaa psyykkisesti kukaan katsojaa eri tavoin. Suhde katsojan ja esitetyn väkivaltaviihteen välillä on sama kuin yksilön oma suhde omaan väkivaltaisuuteen. Voidaan sanoa, että sitä väkivaltaisempaa viihdettä haluavat kokea ne yksilöt, jotka puolustautuvat peloissaan väkivaltaisella käyttäytymisellä. He etsivät väkivaltavihteestä lupaa yksilön väkivaltaiselle puolustusmekanismille ja vahvistusta omille tunteilleen. Väkivaltaviihteen ei ole voitu todeta korvaavan tai purkavan yksilön aggressiivisia tunteita vaan vahvistavan niitä.

Väkivaltainen lapsuus — Väkivaltainen aikuisuus

Valitettavasti lapsuuden vaikeudet usein toistuvat aikuisuudessa. Jos ja kun lapsi joutuu kokemaan vanhempiensa väkivaltaisen suhteen, niin hänen oma aikuisikänsä sisältää samoja väkivaltaisuuden piirteitä. Ahdistuksen noustessa yli ärsykekynnyksen ja ylittäessä toleranssirajan, muuttuvat käyttäytymisen piirteet vanhempien käyttäytymisen toistamiseksi. Näin aikuisessa herää uinuva lapsi, jolla ei ole muuta mahdollisuutta omassa itsessään kuin olla jatkuvasti alistuneena omiin sisäistämiinsä vanhempiin. Kun lapset pelkäävät väkivaltaisesta käyttäytyvää vanhempaansa ja mielessään vannovat aikuisena olevansa erilaisia, voivat he pyrkimyksessään onnistua tiettyyn rajaan asti. Taistelu sisäistä väkivaltaista vanhempaa vastaan jatkuu heidän sisimmässään, mutta muuttuu todellisuudeksi, kun jostain syystä ulkoinen elämä saa saman pelottavan sävyn kuin aikoinaan pelottava vanhempi. Silloin väkivaltaisesta tilanteesta tulee todellisuus ja he ovat taistelussa isän tai äidin laajentunutta minua kohtaan esimiehen, puolison tai muun kohteen kanssa. Elämän väkivaltaisuus on jäänyt surematta. Siksi se näyttäytyy uhkana. Elämästä tulee kamppailu, puoliensa pitäminen eikä se ole yhteistyön ja vastuullisuuden kokemista.

sesti tämä on ymmärrettävissä siten, että rauhan aikana sekä hyvä että paha ovat keskinäisissä suhteissamme koettavissa. Sodan vaikutuksesta paha symbolisoi yhteinen vihollinen, jota vastaan taistellaan yhteisvoimin. Koska rauhan aikana toivotaan löydetävän myöskin 'ulkoisia vihollisia', niin niiden löytyminen on mahdollista keinotekoisista sitä varten valmistetuista vastustajista. Näin esimerkiksi erilaiset pelit, joissa taistellaan voitosta, ovat vihollisen sijoittamista vastapuolelle. Katsojat eläytyvät pelaajien rooleihin ja ovat mukana psyykkisesti voittajina tai häviäjinä. Vastaavanlaisesta sijoittamisesta on kysymys myös viihteen maailmassa.

Alun alkaen viihde on ollut iloisten, myönteisten kokemusten hankkimista taiteilijoiden välityksellä. Mitä pitemmälle länsimainen kulttuuri on edennyt sitä enemmän taiteilijat ovat etääntyneet kuviksi, joita palvomalla on voitu saada psyykkisiä tunne-elämyksiä.

Narsismi väkivaltaviihteen teema

Väkivaltavihteessä on nähtävillä saman teeman toistuminen erilaisina versioina. Aina on sankari, jota uhkaa epäoikeudenmukaisuus. Hän taistelee elämänsä äärivoimilla omasta puolestaan. Seksuaalisuus primäärinä alakulttuurina on mukana kuvassa sadistismasokistisine teemoineen. Lopuksi sankari voittaa. 'Luoti ei tapa elokuvissa' oli elokuvateattereidemme teemana ja mainoksena jokin aika sitten. Ei ehkä tapa fyysisesti, mutta tappaa psyykkisesti katsojan minän pientä ihmissielua. Itsekkydessään kukin katsoja samaistuu siihen roolihahmoon, joka täydentää hänen omaa minätunnettaan. Olla "tappaja" tai "tapettu" on riippuvainen siitä, kumpaa kokee olevansa omassa elämässään suhteessa lähimmäisiinsä. Tappaja saa vahvistusta oikeudelleen olla tappaja ja tapettu alistumiselleen pahan maailman syrjimänä ja vihattuna. Näin katsoja kuvastelee itseään. Psykkinen kasvaminen ei edisty, vaan paikoilleen juuttuminen vahvistuu. Väkivaltaviihde vahvistaa katsojan käsitystä pahuuden vallasta ja oikeutuksesta taistella sitä vastaan. Kaksinaismoraali väkivaltavihteessä sitoo katsojan emotionaalisesti ristiriitaan. Sankari käyttää väkivaltaa puolustukseksi ja osoittaa samalla oman heikkoutensa ja pahuutensa.

Väkivaltaviihde paranoidisen ihmiskäsityksen luojana

Väkivaltavihteessä on aina kaksitahoisuus. Pahuus ja hyvä kamppailevat keskenään siten, että hyvääkin symbolisoiva käyttää pahuuden menetelmiä välineinään taistelussa oikeutensa puolesta. Kasvava lapsi tai psyykkisesti keskenkasvuinen aikuinen saavat tämän kautta käsityksen ihmisten välisistä suhteista näiden välityksellä, joihin he samaistuvat. Tämä käsitys siirtyy kaikkiin ihmissuhteisiin. Näin epäluulo alkaa sävyttää heidän asenteitaan. Havaintomaailma alkaa sisältää vain negatiivisävytteisiä havaintoja ja tulkin-toja. Epäily laajenee omasta elinympäristöstä laajemmalle. On tietysti hyvin ymmärrettävää, että näin yksilö kokee, sillä häntähän on katsojana käytetty hyväksi. Myös vanhempien turvattomuus on tullut hänelle konkreettiseksi kokemukseksi, koska nämä eivät ole suojelleet häntä pahoilta ja väkivaltaisilta tunnekokemuksilta. Näin he ovat rikkoneet lapsen luottamuksen vanhempiinsa, joka olisi

tarpeen persoonallisuuden täysipainoiselle kehitykselle. Lapsi pakotetaan elämään aikuisen elämää aikuisten ehdoilla, vaikka hänen paikkansa olisi lapsena aikuisten suojeluksessa. Väkivalta tulee viihteenä koteihin ilman lapsen suojelua. Lasten painajaisunet kuvaavat nykyisin televisiosta tai videolta nähtyjä väkivaltafilmejä. Tämän vaikutuksesta lapsesta tulee levoton, pelokas, jolle kaikki ulkonainen muodostaa kuoleman uhan. Pelon alaisuudessa elävästä lapsesta kehittyy pelkäävä aikuinen, joka epäilee toisten toimivan häntä vastaan eikä koskaan puolesta.

Luovuuden suhde väkivaltavihteeseen

Väkivaltaviihde on tullut täyttämään vapaa-aikaa, kun itsenäisen luovuuden mahdollisuudet ovat tukahtuneet. Luovalla yksilöllä ei ole elämässään aikaa passiiviselle viihteelle, vaan hän elää aktiivisesti toimimalla jokaisen hetken mutta luoden. Kun lapsen aktiivisuus tukahtuu, kun hänet pakotetaan istumaan hiljaa ja vastaanottamaan aikuisten tarjoamaa ja säätelemää toimintaa, kehittyy hänestä vähitellen toisista riippuvainen yksilö. Hän odottaa toisten tarjoavan hänelle myös viihteen. Tähän riippuvaiseen ja passiiviseen yksilöön väkivaltaviihteen tuottajat ovat löytäneet hyvän vaikutusmahdollisuuden. Väkivaltaviihde on kuin huume, jota täytyy saada lisää ja aina vahvempina annoksina. Se vaikuttaa epäitsenäiseen yksilöön kiihdyttävästi ja tuo tarpeen tyydytyksen, joka käyttöhetkellä huumaa ja jälkikäteen aikaansaa pahanolon tunteen. Pahanolon tunne johtuu siitä, ettei tarpeen tyydytys luo uusia mahdollisuuksia vaan turhauttaa.

Väkivaltaviihteen tekijät tuottavat viidettä taloudellisen voiton päämäärin. Mitä tyhjemmäksi henkiseltä elämältään ihmiskunta kehittyy sitä suuremmat mahdollisuudet on väkivaltaviihteen tekijöillä. On odotettavissa tälläkin alueella katon saavuttaminen, eli yhä useammat alkavat etsiä elämänsisältöä tyydyttävämistä toiminnoista. Väkivaltaviihteen tarpeellisuus on suorassa suhteessa ihmiskunnan vieraantumiseen omasta perimmäisestä luovuudestaan. Mitä vastuullisemmiksi tulemme lasten turvallisuudesta kehittyä psyykkisesti ja fyysisesti tasapainoisiksi aikuisiksi sitä vähemmän turmelemme heitä väkivaltavihteellä.

Johdanto

Sosiaalipolitiikka yhteiskunnan yhtenä politiikkasektorina on kiistatta sidoksissa vallitseviin arvostuksiin ja asenteisiin. Keskeisellä sijalla ovat poliittisten päättäjien näkemykset sekä talouspolitiikan eri eturyhmien välillä vallitseva konseksuksen aste. Poliittisten päättäjien näkemykset ovat luonnollisesti sidoksissa siihen, mitä tiedetään kansalaisten mielipiteistä ja niissä tapahtuvista muutoksista. Siten kulloinkin harjoitettavan sosiaalipolitiikan ”kannatusta” voidaan jossakin määrin mitata gallup-tyyppisillä kyselyillä.

Teollistuneissa länsimaissa on jonkin aikaa puhuttu sosiaalivaltion kriisistä. Kriisin aineksien on katsottu olevan yhtä lailla taloudellisia kuin ideologisiaakin. Ideologiset (uskottavuuteen liittyvät) kriisin ainekset ovat luonnollisesti suoraan yhteyksissä vallitseviin arvoihin.

Sosiaalipolitiikan kehityksen ideologisia reunaehdoja ei voida luotettavasti ennustaa tuntematta ao. valtion sosiaalipolitiikan kehityshistoriaa. Tässä mielessä on hyvä muistaa, että suomalaisen sosiaalipolitiikan järjestelmän kehityskulku on ollut ajallisesti melko lyhyt (pääasiassa II maailmansodan jälkeen ajoittuva), nopea ja erittäin ekspansiivinen. Keskeinen selitys löytyy luonnollisesti siitä, mitä Suomessa on tapahtunut viimeisen 35 vuoden aikana.

Tässä selvityksessä tukeudutaan aluksi kansainväliseen aineistoon. Lähtökohtana on lähinnä OECD:n julkaisun ”The Welfare State in Crisis” sisältämät asiantuntijapaperit. Toinen lähtökohta on arvojen kumousta selvitelleen Ronald Inglehartin (The Silent Revolution) käsitysten kritiikki. Suomalaista tilannetta tarkastellaan lähinnä Roos & Roosin elämäntapatutkimusten sekä Olavi Riikin kirjoitusten valossa.

Erikseen tarkastellaan vielä työn kriisiä ja arvoja (Kasvio ym.), yksityistymistä, sosiaalivaltion kriisiä (Karisto) sekä eräitä konkreetteja muutospiirteitä suomalaisessa sosiaalipoliittisessa keskustelussa (Salavuo, Sipilä ym.).

Kellyn asenneilmastot

OECD:n MAS-komitean konsultti *T. Kelly* katsoo, että sosiaalipolitiikan muotoutumiseen nyt ja tulevaisuudessa vaikuttavat erityisesti seuraavat tekijät: talous, demografiset tekijät, asenneilmasto sekä poliittinen ilmasto ja ympäristö.

Matti Heikkilä:

Arvot, asenteet ja sosiaalipolitiikka

Kellyn mukaan on kahdentyyppisiä sosiaalipolitiikan kannalta tärkeitä asenteita:

- asenteet, jotka koskevat sosiaalista oikeudenmukaisuutta, tasa-arvoa, yksilön ja yhteiskunnan velvollisuuksia ja vastuuta; ja
- asenteet, jotka koskevat julkisen vallan (hallituksen, valtion) roolia ja tehokkuutta tavoitteiden saavuttamisessa.

Kellyn mukaan 1950-luvun asenneilmastoa voidaan luonnehtia ”me myös” -asenneilmaisemiseksi. Jälleenrakennuksen aikana kokonaan uusi väestöryhmä pääsi osalliseksi kasvavasta vauraudesta. 1960-luku puolestaan oli kasvavan ”sosiaalisen tiedostamisen” aikaa — tätä kautta voitaisiin luonnehtia ”sinä myös” -aikakaudeksi. 1970-lukua puolestaan luonnehtii ”minä myös” -asenne. Kellyn mielestä tälle ajattelulle oli tunnusomaista yksilöllisyyden korostaminen, vaatimukset päätöksenteon viemisestä yksilötasolle ja vaatimukset yksilön oikeudesta persoonalliseen ”itsensä toteuttamiseen”. — Mainittu painotus näkyy selvästi suomalaisessa keskustelussa myös 1980-luvulla, katso esim. Karisto ja Salavuo (kirj.huom.).

Inglehartin hiljainen vallankumous

Arvojen muutoksen tutkimuksen keskeinen hahmo on Ronald *Inglehart* (The Silent Revolution). Hän kehitti ajatuksen muutosprosessista, joka hyvinvoinnin lisääntyessä johtaa materialististen arvojen heikkenemiseen ”postmaterialististen arvojen” vahvistuessa. Inglehartin mallin mukaisia arvopreferenssitutkimuksia oli vuoteen 1981 mennessä toteutettu jo yli 100 kansallisen otoksen puitteissa.

Täsmällisemmin sanoen Inglehartin mukaan *nuorilla* on aikaisemmasta poikkeavat ”jälkimateerialistiset” arvostukset, jotka korostavat voimakkaasti

- itseilmaisua
- henkilökohtaista vapautta ja luovuutta
- itsensä toteuttamista, ja
- osallistuvaa, ruohonjuuritasolle ulottuvaa demokratiaa.

Inglehartin kontribuutiota kuitenkin himmentää se, että vallankumous on eri tutkimusten mukaan todella hiljainen (Wilensky, Suhonen ym.). Inglehartin omien jatkotutkimusten mukaan kuudessa Euroopan Yhteisön maassa oli materiaalisia arvoja preferoivien nuorten määrä pysynyt 35 %:na vuodesta 1970 vuoteen 1979 ”postmaterialististen”

osuuden lisääntyessä vain 12 %:sta 13 %:iin. Varsinainen takaisku Inglehartin teorian kannalta on kuitenkin nuorimmissa ikäluokissa (15–24 v.) tapahtunut taantuma.

Kolme skenaariota hyvinvointivaltion tulevaisuudesta

Ranskan valtion suunnittelukomitean pto-osaston johtaja Ernard *Cazes* esitteli v. 1980 OECD:n konferenssissa kolme vaihtoehtoista skenaariota, jotka ovat sidoksissa arvojen muutoksiin.

Ensimmäinen eli ”optimistinen skenaario” olettaa, että hyvinvointivaltio pystyy mukautumaan uusiin olosuhteisiin. Tämä vaihtoehto edellyttää selvästi Inglehartin vallankumouksen toteutumista — arvojen muuttumista immateriaalin suuntaan. Tuotantorakenteeseen kehittyy puolestaan tuotantoa, joka ei toimi markkinapohjalta. Tätä edustavat erilaiset kulttuuripalvelukset ja toimenpiteet ympäristön suojelemiseksi. Näillä voi olla myös merkittävä työllisyysvaikutus.

Toinen eli ”pessimistinen skenaario” lähtee samanlaisista olettamuksista mutta päätyy vastakkaisiin johtopäätöksiin. Sen mukaan hyvinvointikehitys on päätepisteessään. Työllisyyden hoito on suurissa vaikeuksissa. Samanaikaisesti vaatimukset työn suhteen (laadullisesti) ovat kasvaneet. Kilpailu työpai-koista johtaa nuorten, naisten ja ikääntyneiden syrjäytymiseen markkinoilta (vrt. esim. Kasvio). Palvelusektorin mahdollisuudet työllistää ovat rajalliset. ”Maanalainen talous” kasvaa kaventaen verotuspohjaa. ”Arvojen kumous” voi johtaa siihen, että hyvinvointipolitiikkaa ei saavutakaan niitä, jotka sitä kipeimmin tarvitsisivat. Epäselvää on, missä määrin ”jälkimateerialistit” henkisiä arvoja korostaessaan ovat valmiita luopumaan materiaalisesta hyvästä. Ja vaikka ”jälkimateerialistiset” arvot olisivatkin todellisia, ei ole uskottavaa, että yhteiskunnalliset instituutiot (ay-liike, valtiobyrokratia jne.) toimisivat niiden suuntaisesti.

Kolmas eli ”kompromissiskenaario” lähtee kahdesta periaatteesta: 1) ”Formaalinen markkinatalous tarjoaa työpaikkoja joko suoraan tai epäsuorasti (julkisesti tuettu työllisyys) ja 2) hyvinvointivaltio huolehtii etuuk-sien jakamisesta omilla inhimillisillä (henkilöstö) ja markkinasektorilta (verotus ym.) saamallaan resursseilla. Jälkimmäistä periaatetta vaikeuttaa mm. veronmaksuhalutto-

muus. Tällöin osa hyvinvointipalveluista voitaisiin siirtää ”informaalisella sektorille”. Hyvinvointivaltio olisi pakotettu omaksumaan ”dualistista strategiaa”, jonka mukaan informaalisen talouden mahdollisuuksia pyritään käyttämään hyväksi (sosiaalipolitiikassa) — omaehtoisuutta ja omatoimisuutta pyritään tukemaan.

Normatiiviset ja reaaliset arvot

Englantilaisen Bathin yliopiston sosiaalipolitiikan professori Rudolph Klein katsoo aiheelliseksi ehdottaa sosiaalipolitiikkaan vaikuttavissa arvostuksissa kaksi komponenttia — normatiivinen ja reaalinen. Normatiivisista arvostuksista on Kleinin kysymys esim. silloin kun ollaan sitä mieltä, ettei työttömien aseman tule olla heikompi kuin muiden ja että pysyvän suurtyöttömyyden vallitessa työn arvostaminen saattaa olla vanhanaikaista.

Reaalisen arvostuskomponentin mukaan on kuitenkin välttämätöntä, että työssäkävien ja työttömien tulotasossa on selvä ero, sillä niin kauan kuin talous perustuu kilpailuun, tarvitaan taloudellista kannustinta työntekoon.

Sosiaalipolitiikan privatisointi tai debyrokratisointi

Taloudellisista syistä nollasummapieliasetelmassa olevan sosiaalipolitiikan kehittämiseksi Rudolph Klein esittää kahta vaihtoehtoista strategiaa, jotka ovat sidoksissa arvostuksiin. Eräänä keskeisenä kriteerinä jaottelussa on sosiaalipolitiikan kustannusten näkyvissäolon aste.

Sosiaalipolitiikan privatisointi johtaa hyvinvointiyhteiskuntaan ilman hyvinvointivaltiota (welfare society vs. welfare state). Hyvinvointipolitiikan vastuuta sälytetään yksityiselle sektorille. Kleinin mukaan hyödyllinen esimerkki on suhtautuminen työttömyyteen: työttömyyttä voidaan pitää sosiaalisena ongelmana ja maksaa julkisista varoista korvausta työttömille. Työttömyyttä voidaan myös pitää taloudellisena ongelmana ja pyrkiä joko pakotteilla tai tuella saamaan yksityinen sektori ylläpitämään työllisyyttä. Viimeksi mainittu keino (joka on Euroopassa yleistynyt) merkitsee sitä, että sosiaalipolitiikan kustannukset ovat vähemmän näkyvät.

Sosiaalipolitiikan ”debyrokratisoiminen”

lähtee ajatuksesta, että ainakin osa perheiltä yhteiskunnalle siirtyneistä hoito- ja huolenpitotehtävistä voidaan palauttaa takaisin. Tätä suuntaa edustaa mm. pienten lasten kotihoidontuki ym. Etuna on Kleinin mukaan byrokraatiasta aiheutuvien kulujen säästyminen. Haittana taas voidaan pitää sitä, että kustannukset ovat selvästi näkyvissä kun ne rahoitetaan julkisista varoista. Kleinin mukaan pyrkimykset byrokration purkamiseksi ovat saaneet käyttövoimaa muista lähteistä. Vastakkain ovat tasa-arvon tavoite (keskittäminen, valtion roolin vahvistaminen) ja byrokration vastustaminen.

Konsensus ja korporatiiviset demokratiat

Professori Harold Wilensky Kalifornian yliopistosta näkee paperissaan demokraattisen korporatismien maiden voivan helpoimmin saavuttaa minimikonsensuksen sosiaalipolitiikan kehittämisestä myös kriittisessä taloudellisessa tilanteessa. Tähän valtioiden ryhmään kuuluvat mm. Pohjoismaat. Ominaista näille maille on hyvin organisoituneet työmarkkinajärjestöt ja erilaiset ammatilliset järjestöt. Konsensuksen aikaansaaminen tapahtuu ”puolivirallisella” tavalla. Järjestöjen välinen neuvottelumekanismi käsittelee keskeiset hinta-, palkka-, vero-, työllisyys- ja sosiaalipolitiikan kysymykset. Wilensky mukaan sosiaalipolitiikka on näissä maissa ikäänkuin ”absorboitu” yleiseen talouspolitiikkaan.

Wilensky katsoo, että korporatiivisen demokratian mailla on tulevana vuosikymmeninä parhaat mahdollisuudet saavuttaa minimiymysmielisyys, joka on välttämätöntä sosiaalipolitiikan tulokselliseksi harjoittamiseksi.

Suomalaiset elämäntapatutkimukset muuttuvien arvojen kuvaajina

Suomalainen elämäntapatutkimus — ”Elämäntavan muutoksen tutkimusprojekti” (Suomen Akatemia) antaa tietoa tavallisten suomalaisten arkielämän tasosta, elämän tavoista ja niistä subjektiivisesti koetuista arvopreferensseistä, jotka elämänkulkua ovat ohjanneet.

Seuraavassa esitettävät tulokset pohjautuvat lähinnä Jeja-Pekka Roosin johdolla suoritettuun elämäntapatutkimukseen.

Roos tuotti omaelämäkertaa-aineistosta työpöytäkirjan, jonka keskeiset ulottuvuudet ovat —oman elämän ulkoinen ja sisäinen hallinta, —keskeisten elämäkokemusten luonne, —julkisen ja yksityisen elämäntilanteen suhde, sekä —elämän painopistealueet.

Roosin aineiston eräs etu oli aikaulottuvuus — historiallinen ote. Aineistosta erotettujen sukupolvien subjektiiviset kokemukset ovat siten monella tapaa arvojenkin osalta sidoksissa suomalaisen yhteiskunnan kehitysvaiheisiin ja murrokseen aina 1920-luvulta alkaen.

Aineistosta erottui kolme selvää sukupolvea — sotien ja pulan sukupolvi, jälleennakennuksen ja nousun sukupolvi sekä murroksen sukupolvi. Lisäksi esiin tuli neljäntenä nk. lähiöiden sukupolvi. Tarkastelun kannalta kiintoisimpia ovat kolmas ja neljäs sukupolvi.

Murroksen sukupolven edustajat ovat aktiivijäissä vielä vuosituhatien taitteen jälkeenkin. Tämän sukupolven kokemuksille on tyypillistä se, että elämästä puuttuvat tyystin sairauden, katastrofien (sota ym.) ja aineellisen puutteen traumaattiset kokemukset. Merkitseviä asioita ovat maaltamuutto, koulutuksen raju pidentyminen sekä koulutuksen merkityksen kasvu.

Lähiöiden sukupolven edustajat ovat ”suuren muuton” jälkeistä kaupungeissa (syntyneitä ja) kasvaneita.

Roos erotteli viisi keskeistä eroa sukupolvien välillä. Sosiaalipolitiikan tulevaisuuden kannalta tärkeitä ovat erot suhteessa työhön, koulutukseen, turvallisuuteen sekä ihmissuhteisiin.

Suhde työhön on aineiston mukaan muuttunut. Murroksen sukupolven suhde työhön on edeltäjistään poikkeava. Koulutus koetaan tärkeänä — työ ei sinänsä. Ihmissuhdeasiat erillisenä kategoriana nousevat esille murroksen sukupolven kohdalla. Ihmissuhteet muodostavat erillisen, pohditun elämänalueen, kun taas sotien ja pulan sukupolvelle ihmissuhteet olivat tavallaan muusta elämäntilanteesta erottamaton itsestäänselvyys.

Murroksen sukupolvessa yksityisen ja julkisen välinen suhde on muuttunut. Kuva ulospäin voi poiketa huomattavasti kullakin takaisesta sisäisestä todellisuudesta.

Kullakin luominen pelkistyy Roosin mukaan kysymykseen elämän sisäisestä hallinnasta. Ei enää tiedetä, miten pitäisi elää, mutta tiedetään, millä elämän pitäisi näyttää.

Roos katsookin, että kysymys elämän sisäisestä hallinnasta näyttäisi nousevan keskeiseksi tilanteessa, jossa ulkoinen (aineellinen) hallinta ei enää ole ongelma.

Elämän hallinnan lisääntyminen merkitsee sekä *kykyä* että *mahdollisuuksia* järjestellä elämää, etsiä kontrasteja, järjestää (tekemällä) vaikeuksia/rasituksia sekä kokeilla rajoja. Terveys, kunto (”henkilökohtainen pelivara”) näyttäisi nousevan keskeiseksi elämän sisältöä määritteleväksi tekijäksi.

Yhteenvetomaisesti voidaan sosiaalipolitiikan näkökulmasta esiinnostaa edellä sanottuista seuraavat asiakohdat:

- muuttuva suhtautuminen työhön, työn asema elämän kokonaisuudessa;
- koulutuksen keskeinen asema arvostuksissa;
- ihmissuhdeasioiden tiedostaminen erillisenä elinpiirinä;
- paine sisäisen hallinnan parantamiseen yhdessä kasvavan vapaa-ajan kanssa;
- julkisen ja yksityisen ero, privatisoituminen.

Arvot ja legitimizeetti 1990-luvulla

Helsingin yliopiston professori Olavi Riihinen on kirjoituksessaan ”Sosiaalipolitiikan ongelmia 1990-luvulla” käsitellyt mm. sosiaalipolitiikan legitimeettiongelmaa. Riihisen mukaan verotuksen kiristämiseen liittyy eräs keskeinen hyvinvointivaltion perusongelma. Solidaarisuus vähäosaisia kohtaan kuuluu osana hyvinvointivaltion ideologiaan, mutta veroa maksavat kansalaiset eivät näy sisäistyneen tällaista solidaarisuutta. Taipumus spekuloida niiden kustannusten ja hyötyjen suhteella, joita pidetään oman hyvinvoinnin kannalta asianmukaisina, näyttäisi Riihisen mukaan lisääntyvän. Sosiaalipoliittisen järjestelmän legitimeettia jäytää monien hyväosaisten ihmisten epäily.

Samassa kirjoituksessaan Riihinen katsoo, että siirtyminen jälkiteolliseen informaatioyhteiskuntaan näyttäisi vahvistavan ainakin yhtä köyhyyden perinteistä edellytystä — hyvinvoinnin jakautumista sen mukaan, miten ihmiset hallitsevat informaatiota, kuinka hyvin koulutettuja he ovat. Ihmisten kelpoisuus mitataan tulevaisuudessa kasvavassa määrin koulutuksen avulla.

Työn kriisistä ja arvoista

Työn arvostuksen on Suomessa katsottu olevan erityisen keskeisellä sijalla ihmisten arvostuksissa (mm. Reijo Wilenius, Miikka Ruokanen ja Pekka Nummila). On jopa väitetty, että työn arvostus asettuu perustavaltuutetun ihmisarvon edelle. Tämä piirre, jos se on tosi, on ongelmallinen myös siinä mielessä, että työtä markkinahintaan maksettuna näyttäisi jatkossa olevan tarjolla yhä harvemmille.

Sekä Roosin että Inglehartin tulokset viittaavat tältä osin arvostusten muutoksiin.

Eritellessään ”työyhteiskunnan kriisiä” Antti Kasvio suhtautuu kriittisesti Inglehartin hiljaisen vallankumouksen toteutumiseen. Kasvion mukaan tässä oletetussa arvojen kumouksessa ei ole kysymys siitä, että ihmiset olisivat kääntämässä selkänsä työyhteiskunnalle ja sen arvoille niin, että olisimme saamassa keskuuteemme kasvavan määrän onnellisia ja elämänsä tyytyväisiä työttömiä. Päin vastoin, useat eri maissa suoritettut tutkimukset osoittavat, että ihmisten halukkuus tehdä työtä ei ole suinkaan vähentynyt, vaan sen sijaan ansiotyöhön halukkaiden lukumäärä on voimakkaasti lisääntynyt.

Jossakin määrin vakavasti ”postmaterialistinen orientaatio” on Kasvion mielestä kuitenkin otettava erityisesti nuoren sukupolven kohdalla. Ongelmallinen on tilanne, jos ihmisten työhön liittyvät tarpeet ja odotukset ja toisaalta työelämän tosiasiallinen kehitys etenevät västakkaisiin suuntiin. Kasvion mukaan tietyssä vaiheessa kehitys todella saattaa johtaa siihen, että kasvava määrä nuoria kääntää selkensä työelämälle ja lähtee etsimään mielekkäitä toimintamahdollisuuksia työmarkkinamekanismin ulkopuolelta.

Erikseen olisi Kasvion mukaan vielä seurattava, mikä merkitys työhön liittyvillä koe- tuilla arvoristiriidoilla on itse työyhteisöjen toimivuuden kannalta tulevana vuosina.

Kasvio katsoo, että harjoitettu talous- ja yhteiskuntapolitiikka on johtamassa 1980- ja 90-luvuilla kohti sosiaalisen eriarvoisuuden kasvua ja pitkälle segmentoitunutta yhteiskuntarakennetta. Ihmiset jakautuvat kolmeen kategoriaan. Ensimmäisen kategorian ihmiset omaavat hyvät työmarkkinaresurssit ja valtaavat mielenkiintoiset, arvostetut ja hyvin palkatut työtehtävät. He ovat vielä vahvasti kiinni kulutusyhteiskunnan arvoissa. Toisen kategorian ihmiset toimivat talouden tehosektorin elävänä käyttövoimana teh-

den erilaiset suorittavan tason tehtävät. Heille työ on vaiva ja uhraus, josta kuitenkin saadaan materiaallinen korvaus, joka luo perustaa kohtuulliselle elintasolle, Kolmas kategoria koostuu eri tavoin marginaalisessa asemassa työmarkkinoilla olevista ihmisistä: naisista, ammattitaidottomista, nuorista ja kasvavassa määrin myös ns. marginalisoituvasta sivistyneistöstä. Näiden ihmisten kohdalla ei Kasvion mukaan voida puhua elämäntavan vakiintuneisuudesta eikä myöskään kompensaaation mahdollisuuksista kuluksen alueella. Tämä kategoria sisältää työttömyyden kohdejoukon, ja on varsinaisen köyhyyskulttuurin kasvualusta.

Yksityistymisen, elämänpiirin muutokset ja arvot

Yksityistymisen, perhekeskeisyys ja vapaa-ajan toimintojen muutos osana elämäntavan yleistä muuttumista ovat olleet vilkkaan yhteiskuntatieteellisen debatin kohteena.

Dosentti Liisa Uusitalon mukaan yksityisen elämänpiirin supistuminen ja julkisen piirin kasvu näkyy myös ihmisten arvomaailmassa ja vapaa-ajan viettämisessä. Taloudellisten arvojen tehokkuuden arvostus siirtyy myös yksityiseen elämänpiiriin. Esimerkiksi vapaa-aikaa arvostetaan sitä enemmän, mitä ”kalliimpaa” se on. Toisin sanoen kotityöhön uhrattavaa aikapanosta arvostetaan sen mukaan, mitä vaihtoehtoisesti voitaisiin ansaita käyttämällä sama aika työmarkkinoilla.

Uusitalon mukaan yksityistymisen voi ilmetä pyrkimyksenä arkielämän julkisivujen rakentamisen (vrt. Roos) ja siihen, että todellinen olemus näytetään yhä harvemmalle. Perheen merkitys tulee uudelleen korostuneesti esille nimenomaan elämän tunnesisällön tuottamisessa ja hoitamisessa, jopa siinä määrin, että ydinperheen oletetaan vastaavan pääasiassa kaikesta elämän tunnepuolesta.

Yksityistymisen vapaa-ajan käytössä ja kulutuksessa liittyy usein yksilöllisten harrastusten ja yhden perheen piirissä toteutettavien harrastusten korostamiseen. Päälinjana tässäkin on Uusitalon mukaan omaa aika- tai vaivannäköpanosta ilmaisevien aktiviteettien korvaaminen tavaroilla sekä vapaa-ajan kulutuksen nojautuminen erilaisiin kestokulutustavaroihin. Esim. viihde-elektroniikan kehitysnäkymät perustuvat pitkälle yksityistymiseen vapaa-ajan käytössä.

Onko Suomessa ”sosiaalivaltion kriisiä”?

ICSW:n 22. maailmankonferenssin (elokuussa 1984) teema on hyvinvointivaltion kriisi (Social Welfare in a World in Crisis). Suomen valmistavan paperin ko. konferenssiin on valmistanut VTT Antti Karisto (”The State of the Welfare State — the Case of Finland — Reply from Finland”).

Paperinsa päätösosassa Karisto katsoo, että Suomessa sosiaalivaltion kriisiin viittaavia merkkejä ei ole siinä määrin näkyvissä kuin eräissä muissa teollisuusmaissa, joskin painetta etuuksien jäädyttämiseen tai leikkaamiseen on näkyvissä.

Toisaalta Kariston mukaan uusia ”individualismin tuulia” puhalttaa suomalaisessa mielipideilmastossa. Kulttuurinen toleranssi on korvautumassa uudella moralisoinnilla (”new morality”) ja ongelmia yksilöivällä ideologialla. Kuitenkin poliittinen ja väestön suora tuki harjoitetulle sosiaalipolitiikalle näyttäisi olevan varsin laaja.

Näkökohtia suomalaiseen keskusteluun

Suomalaisessa sosiaalipoliittisessa keskustelussa on viime vuosina noussut esiin teemoja ja painotuksia, jotka viittaaisivat uudensuuntautuneisiin arvostuksiin ja kehittämissuuntiin. Kun näitä painotuksia tarkastellaan, ne on nähtävä rinnan vallitsevan sosiaaliturvakoneiston kanssa. Vallitsevalle järjestelmälle on viime vuosina ollut tyypillistä mm. seuraavat piirteet:

- hallinnon ja toiminnan hajasijoittaminen ja delegointi;
- kuntien vastuun ja autonomian kasvattaminen täytäntöönpanossa;
- ansiosidonnaisen sosiaaliturvan kehittäminen (mm. sove-uudistus, 1985 uusi työttömyysturva jne.);
- hallinnollis-taloudellisten intressien keskeytyminen (valtava-uudistus).

Keskustelussa esiintulleita painotuksia, jotka on nähtävä poikkeamina vallitsevasta linjasta, ovat mm. seuraavat:

1. omavastuun lisääminen sekä taloudellisesti mielessä (maksut, verovähennyksen omavastuu) että ideologisessa mielessä;
2. vapaaehtoistyön korostaminen virallista sosiaaliturvaa täydentävänä ja ”pehmentävänä” toimintamuotona;
3. itsehoidon ja itsediagnoosin painotta-

minen sekä julkisia kustannuksia vähentävänä että oman toiminta-alueen laajentamisyrittämisensä;

4. sosiaalisten ja terveydellisten ongelmien yksilöinti (se on itsestä kiinni) ja medikalisointi — viimeainittu pitää sisällään ajatuksen monien sosiaalisten ongelmien lineaaris-kausalisesta olemuksesta;
5. eräiden laito- ja huolenpitotehtävien privatisointi, julkisten palvelujen sijasta taloudellista tukea suoraan kansalaisille tehtävien hoitamiseksi (erilaiset kodinhoitotuet);
6. vaatimukset huomion kiinnittämisestä määrän sijasta tai lisäksi palvelujen ja toiminnan laatuun/sisältöön (sekä vastavaatimukset päivästäiseen suuntaan);
7. vaatimukset asiakkaiden osallistumisen ja vaikutusvallan lisäämisestä, asiakaskontrollista ja objektin muuttumisesta subjektiiksi (vaihtoehtoinen sosiaalipolitiikka ja ”Kohteiden kapina”).

Kaikki mainitut painotukset ansaitsevat vakavaa paneutumista ja arviointia.

Erikseen suomalaisessa(kin) keskustelussa lähinnä päivänpolitiikan tasolla asetetaan vastakkain laaja valtiollinen sosiaaliturva ja yksilön vapaus ja mahdollisuus päättää omista asioistaan. Lisäksi kritiikkiä valtion interventioon talouselämään tulee luonnollisesti työnantajajärjestöjen ja elinkeinoelämän johdon suunnasta. Hyvin usein käsitteet ”voimakas sosiaalipolitiikka” ja ”kasvava holhous” samastetaan toisiinsa. Mm. Suomen Työntekijäin Keskusliitto (STK) asettaa tuoreessa sosiaalipoliittisessa kannanottokirjassaan lukuisia varauksia harjoitetun kehittämislajin jatkamiselle.

Puoluepolitiisessa katsannossa lähinnä sosiaalidemokraatit ja osin kansandemokraatit ovat painottaneet alihinnoitettujen peruspalvelujen voimakasta lisäämistä sekä ansiosidonnaisen sosiaaliturvan kehittämistä. Keskustaryhmät puolestaan ovat painottaneet perustoimeentuloturva (mm. kela-uudistus) sekä kotona tapahtuvan hoidon kehittämistä samoin kuin valtionhallinnollisen otteen keventämistä.

Näistä ryhmittymistä riippumatonta kritiikkiä ovat esittäneet Suomessakin vihreät, jotka selvimminkin puhuvat mm. ns. postmaterialistien arvojen puolesta. Vihreitä lähellä voidaan katsoa ideologisesti olevan erilaisten vaihtoehtoliikkeiden, joista sosiaalipolitiikan kannalta keskeisin on ns. ”vaihtoehtoisen sosiaalipolitiikan liike”.

Tyypillistä ja samalla rakentavaa keskustelua vaikeuttavaa on taipumus käsittää kaikki vaihtoehtojen esittäminen ja kritiikki arvosteluksi harjoitettua linjaa kohtaan eli käytännössä sosiaalipolitiikassa valtaa käyttäviä ryhmittymiä ja instituutioita kohtaan. Esimerkiksi sellaiset vilpittömät pyrkimykset, jotka korostavat mm. ”sosiaalisen ja henkisen ulottuvuuden” voimistamista sosiaalipolitiikassa, inhimillistä kasvua sekä asiakkaiden eli kohteiden vaikutusmahdollisuuksien lisäämistä, voidaan ja usein halutaankin nähdä osana sosiaalivaltion kriisiytymistä ja sosiaaliturvan purkamistendenssejä.

Apulaisprofessori Kari *Salavuo* toteaa erässä kirjoituksessaan, että virkamiehet ja suunnittelijat tuntuvat yhä uskovat, että puutteet tarpeiden tyydytyksessä ja ihmisten vaikeudet ovat yhteiskunnan toimintahäiriötä, joita voidaan korjata lisäämällä tulonsiirtoja ja palveluja sekä ammatillisesti koulutettua sosiaali- ja terveydenhuollon henkilöstöä. Salavuon mukaan tämä mekanistinen ja yhden tason syy-yhteyksiin ja materialismiin perustuva ajattelu ei kuitenkaan ole enää yhtä valitseva kuin aikaisemmin. Salavuon esittämät keinot tukea ”uutta ajattelua” ovat seuraavat: (1) paluu yhteisöön ja inhimillisten vuorovaikutussuhteiden edistämiseen; (2) keskinäisen, omavaraisen ihmisten välisen turvan ja luottamuksen rakentaminen ja ylläpitäminen perheissä, naapurustoissa, yhteisöissä ja alueilla, ja (3) työaikojen joustavampi järjestely, jotta ihmisillä jäisi aikaa omavastuun ja lähimmäisvastuun toteuttamiseen.

Professori Jorma *Sipilä* esittää puolestaan kahdeksassa teesissään ohjelman sosiaalipolitiikan kehittämiseksi. Teesit ovat pääpiirteissään seuraavat:

- lähtökohta: sosiaalipolitiikan uudistaminen ei saa olla sen määrällistä supistamista, vaan laadullista kehittämistä;
- lainsäädännöllä on vahvistettava kansalaisille selkeitä oikeuksia keskeisimpiin sosiaaliturvaetuksiin;
- sosiaalipalveluja käyttävien kansalaisten itsemääräämisoikeus on maksimoitava;
- henkilöön kohdistuvia palveluja on kontrolloitava laajapohjaisesti myös niiden käyttäjien taholta;
- kontrollin ehdot on määriteltävä tiukasti ja demokraattisin menetelmin — lisäksi tarvitaan erityistä eettistä seurantaa;
- on tuettava mahdollisuuksia kehittää virallisen sosiaaliturvan ohessa vaihtoehtoisia, vapaaehtoisuuteen ja yhteisöllisyyteen pe-

rustuvia palvelujärjestelmiä;

- on murrettava auki sektoroituneen hallinnon ja kansalaisajattelun ahtaat kehukset ja luotava ideologisia vaihtoehtoja, jotka turvaavat hyvinvoinnin ja mielekkään elämän edellytyksiä tulevaisuudessa; ja
- yksikään edellämainituista teemoista ei vaadi resursseja, vaan aatteellista liikettä.

Lähteet (esiintymisjärjestyksessä):

- Kelly, T.: Sosiaalipolitiikka 1980-luvulla; tilannearvio (Keskustelua sosiaalipolitiikasta — OECD:n julkaisun ”The Welfare State in Crisis” tiivistelmä).
- STM tutkimusosasto julkaisuja 5/1982.
- Inglehart Ronald: The Silent Revolution. Changing values and Political Styles among Western Publics. Princeton 1977.
- Suhonen Pertti: Tulevaisuus ja arvot. Yhteiskuntasuunnittelu 2/1984.
- Cazes Ernard: Kolme skenaariota hyvinvointivaltion tulevaisuudesta.
- STM:n tutkimusosaston julk. 5/82 (emt.).
- Klein Rudolph: Sosiaalipolitiikka 1980-luvulla: arvot, valta ja politiikkavaihtoehdot. STM:n emt. julkaisu.
- Wilensky Harold: Demokraattinen korporatismi — konsensus ja sosiaalipolitiikka. STM:n emt. julkaisu.
- Roos—Ahponen—Järvelä—Hartikainen—Kortteinen—Roos: Elämäntavan muutoksen tutkimusprojektin loppuraportti. Suomen Akatemia 1981.
- Riihinen Olavi: Sosiaalipolitiikan ongelmia 1990-luvulla. Pohjola-yhtiöiden vuoden 1983 vuosikertomus, eripainos.
- Kasvio Antti: Työ ja elämäntapa. Sosiaalinen Aikakauskirja 2/1983.
- Uusitalo Liisa: Yksityisen ja julkisen elämäntavan muutoksen elämäntavan kuvaajina. Sosiaalinen Aikakauskirja 2/1982.
- Karisto Antti: The State of the Welfare State — the Case of Finland. University of Helsinki, January 1984.
- Suomen Työnantajain Keskusliitto: Sosiaalipolitiikka muuttuvissa olosuhteissa. Helsinki 1984.
- Salavuo Kari: Kääntyykö lehti sosiaalipolitiikassa ajattelussa. Sosiaaliviesti 2/1982.
- Sipilä Jorma: Kahdeksan teesiä. Kohteiden kapina, Helsinki 1984.

Kirjoittajat:

Claes Andersson, psykoterapeutti, kirjaliija, Helsinki

Martti Häikiö, dosentti, toimittaja, Helsinki

Erkki Haaranen, rikostutkija, Helsinki

Ritva Pölönen, psykoanalyytikko, psykologi LP,
Helsinki

Keijo Kulha, päätoimittaja, Helsinki

Matti Heikkilä, Sosiaalhallituksen tiedotus-
päällikkö, Helsinki